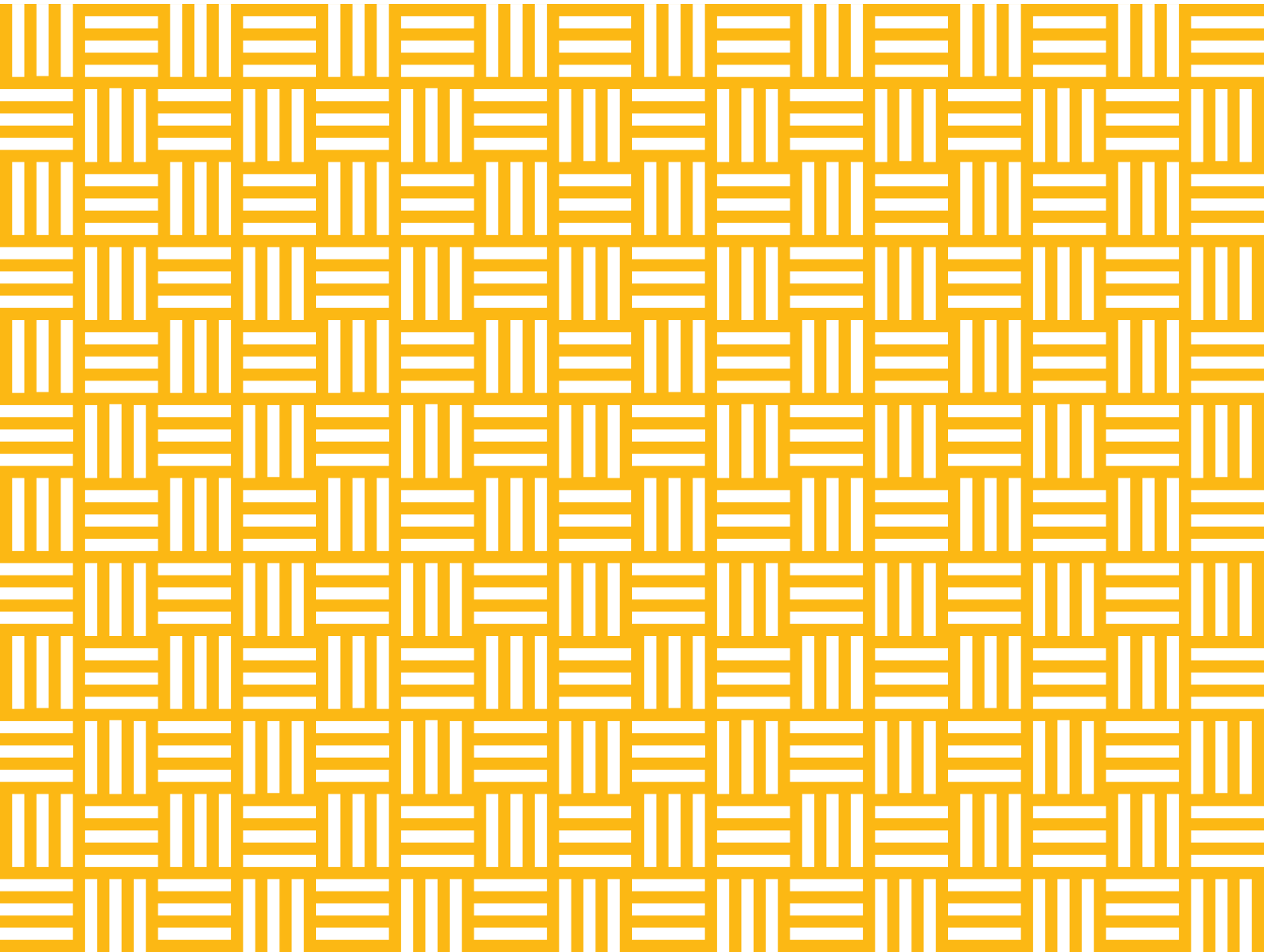

Regionalna platforma Zapadnog Balkana za zastupanje
slobode medija i bezbjednosti novinara
Western Balkan's Regional Platform for Advocating
Media Freedom and Journalists' Safety

SRBIJA

Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2018.

SRBIJA
Indikatori za nivo
slobode medija
i bezbednosti
novinara
2018.

Autor
Marija Vukasović
septembar 2018.

Naslov u originalu

Srbija – Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2018.

Izdavač

Nezavisno udruženje novinara Srbije

Autorka

Marija Vukasović

Lektori

Momir Đoković i Slavica Uzelac Đoković

Prelom

Lavi studio

*Elektronska verzija
publikacije dostupna je
na safejournalists.net.*

Ova publikacija je urađena uz finansijsku pomoć Evropske unije i Kraljevine Holandije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Nezavisnog udruženja novinara Srbije i autora publikacije, i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stavove Evropske unije i Kraljevine Holandije.

This project is funded by
The European Union

Kingdom of the Netherlands

Rezime	5	B Položaj novinara u redakciji, profesionalna etika i nivo cenzure	23
Indikator A: Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda	5	B.1 Da li je ekonomski položaj novinara/ki zloupotrebljen kako bi se ograničila njihova sloboda?	24
Indikator B: Položaj novinara u redakciji, profesionalna etika i nivo cenzure	7	B.2 Koji je nivo uredničke nezavisnosti privatnih medija od vlasnika medija i organa uprave?	24
Indikator C: Bezbednost novinara	7	B.3 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u javnom servisu?	25
A Pravna zaštita medija i novinarska sloboda	9	B.4 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u neprofitnim medijima?	26
A.1 Da li nacionalno zakonodavstvo predviđa garancije za slobodu medija i da li se one efikasno sprovode u praksi?	10	B.5 Koliko slobode imaju novinari u procesu produkcije vesti?	27
A.2 Da li regulativa o kleveti izaziva efekat „obeshrabrivanja” među novinarima?	16	C Bezbednost novinara	28
A.3 Da li postoji dovoljna pravna zaštita političkog pluralizma u medijima pre i tokom izborne kampanje?	17	C.1 Statistika o bezbednosti i nekažnjivosti	29
A.4 Da li je sloboda rada i udruživanja novinara/ki garantovana i da li se primenjuje?	18	C.2 Da li državne institucije i politički akteri preuzimaju odgovornost za zaštitu novinara?	30
A.5 Koji je nivo pravne zaštite novinarskih izvora?	20	C.3 Da li se krivični i građanski pravosudni sistem efektivno bave pretnjama i aktima nasilja nad novinarima?	32
A.6 Koji je nivo pravne zaštite prava na pristup informacijama?	20	Preporuke	34
		Prilozi i izvori	36

Ovaj izveštaj predstavlja nalaze trećeg istraživanja sprovedenog u okviru regionalnog projekta „Regionalna platforma za zagovaranje medijskih sloboda i bezbednosti novinara na Zapadnom Balkanu”¹, koji sprovode nacionalna novinarska udruženja u Bosni i Hercegovini, Kosovu*, Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji. Ovo je, zapravo, nastavak osnovne studije koja je u većoj meri predstavila zakonodavnu, socijalnoekonomsku i političku situaciju u pogledu slobode medija i sigurnosti novinara i identifikovala ključne izazove i preporuke za udruženja novinara i druge zainteresovane strane. Glavni cilj ove treće istraživačke studije je otkrivanje novih događaja i upoređivanje nivoa medijskih sloboda i sigurnosti novinara identifikovanih u 2016. godini.

Istraživanje je sprovedla Marija Vukasović na osnovu zajedničke metodologije za svih pet zemalja. Niz različitih kvalitativnih i kvantitativnih metoda bili su korišćeni za prikupljanje i analizu podataka:

- Kvalitativna analiza dokumenata (QDA): istraživanja i analize koje su sproveli druge istraživačke organizacije, akademske institucije, nevladine organizacije, pojedini istraživači itd.; službeni dokumenti koje su donele državne institucije (zakonski akti, podzakonski akti, strategije, godišnji izveštaji, zapisnici sa sastanaka, saopštenja za javnost) i medijska izveštavanja (tekstovi, članci, vesti i drugi objavljeni materijali).
- Kvalitativni intervjui sa 16 pojedinaca (novinari, pravnici, medijski eksperti, predstavnici javnih institucija ili nevladinih organizacija).
- Zvanični statistički podaci dobijeni od javnih institucija ili prikupljeni sa dostupnih web-sajtova ili iz drugih objavljenih izvora.

¹ Projekat je finansirala Evropska komisija u okviru Programa podrške civilnom društvu i medijima 2014-2015, kao i Podrške regionalnim tematskim mrežama u organizaciji civilnog društva.

* Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova

Indikator A: **Pravna zaštita medija i novinarska sloboda**

Sloboda medija i sloboda izražavanja u Srbiji su zagarantovane medijskim zakonima i Ustavom. Medijski stručnjaci smatraju da zakoni sami po sebi nisu loši, problem je pre svega u nedostataku volje da se ti zakoni primenjuju. Iako su zakoni u suštini dobri i korespondiraju sa evropskim standardima i praksom, ima prostora i za njihovo unapređenje. Nadležno ministarstvo je najavilo određene izmene. (Odeljak A1)

Započet je rad na izradi nacrtu nove Medijske strategije razvoja sistema javnog informisanja do 2023. godine. Bilo je dosta nesuglasica u pogledu sastava i rada prve radne grupe, što je dovelo do odlaska predstavnika novinarskih i medijskih udruženja i stručnjaka. Nacrt koji je izradilo ministarstvo je povučen i uspostavljena je nova radna grupa, koja uključuje predstavnike udruženja. Oni su nastavili da rade na dokumentu. U dogovoru sa Vladom formirani su Tim za dijalog i Koordinaciono telo kako bi se rešavala tekuća pitanja i problemi u medijima. (Odeljak A1)

Nakon izlaska iz prve radne grupe za izradu nacrtu strategije, NUNS i još četiri medijska i novinarska udruženja nastavili su da rade na unapređenju medijskih politika i, uz pomoć medijskih stručnjaka i pravnih eksperata, napravili dokument Prilozi za izradu strategije razvoja sistema javnog informisanja do 2023. godine koji sadrži analizu ostvarenosti prethodne strategije i predloge za prevazilaženje postojećih problema u medijskoj sferi. Taj dokument predstavlja zajedničke stavove ovih pet udruženja i uzet je kao jedan od polaznih dokumenata nove radne grupe za izradu medijske strategije. (Odeljak A1)

Kao i prethodnih godina, novinari i medijski stručnjaci saglasni su u tome da je sloboda medija na niskom nivou i da je u padu već nekoliko godina. Razlozi za takvo stanje su pre svega u tome što se mediji kontrolišu na različite načine, a nezavisni mediji i novinari koji rade u skladu sa profesionalnim standardima su pod stalnim pritiskom. Posebno su ugroženi mediji na lokalnom nivou. Da je sloboda medija u Srbiji na niskom nivou istakle su u svojim izveštajima i sve relevantne međunarodne organizacije. (Odeljak A1)

Jedan od najvećih razloga za loše stanje medijskih sloboda, što je slučaj već niz godina, jeste politizovanost i neefikasnost Regulatornog tela za elektronske medije (REM), pre svega Saveta REM-a. Medijski stručnjaci smatraju da je nastavljena politizacija rada ovog tela, da je došlo do njegove potpune pasivizacije i da ne postoji politička volja da se tom telu omogući da radi nezavisno. Veliki problem predstavlja i to što regulator ne koristi u dovoljnoj meri zakonom propisana ovlašćenja. U 2017. godini REM je izrekao samo 3 mere, dve opomene i jednu meru upozorenja. Ovo telo nije dovoljno transparentno i radi u nepunom sastavu, još uvek nisu izabrani nedostajući članovi Saveta REM-a. (Odeljak A1)

Pritisci na medije putem oglašivača su još uvek veoma izraženi, a posebno su na udaru lokalni mediji. Oglašavanje državnih preduzeća je trebalo da bude regulisano posebnim zakonom s obzirom na to da ta oblast nije regulisana Zakonom o oglašavanju. To se, međutim, do danas nije desilo. Pošto ova oblast nije zakonom adekvatno uređena, to dovodi do mnogih problema, a medijski stručnjaci smatraju da dovodi i do nedozvoljenog uticaja na uređivačke politike medija. Ovaj problem je istaknut i u Izveštaju o Srbiji za 2018. godinu Evropske komisije. (Odeljak A1)

Sufinansiranje projekata za ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja pokazuje određeni pad u odnosu na prethodnu godinu. Nije bilo zakonskih izmena u ovoj oblasti, međutim, čini se da ovde problem predstavlja primena samih zakona, to jest traženje načina da se oni zaobiđu. Problema i dalje ima počev od samog raspisivanja konkursa, izbora projekata, raspodele sredstava, do evaluacije. Ove godine u komisije su imenovani kandidati nereprezentativnih, javnosti nepoznatih novinarskih i medijskih udruženja, a pojavljuju se i određeni stručnjaci za koje stručna javnost nije ni čula. To se upravo desilo na republičkom konkursu koji je, inače, do ove godine dobro funkcionisao. Najveća udruženja su iz navedenog razloga povukla svoje kandidate, ali komisije su i pored toga nastavile sa radom, što je bio razlog da neka udruženja odbiju sredstva koja su im na tom konkursu dodeljena. Problem predstavlja i to što na konkursima sredstva dobijaju mediji koji krše etičke i profesionalne standarde, a što je u suprotnosti sa pravilima. (Odeljak A1)

Informisanje na jezicima nacionalnih manjina nije na zadovoljavajućem nivou u Srbiji. Veliki problem predstavlja i finansijska održivost medija na jezicima nacionalnih manjina zbog nepostojanja mehanizma finansiranja informisanja na jezicima nacionalnih manjina. (Odeljak A1)

Zakonom je zagarantovana institucionalna autonomija i uređivačka nezavisnost javnih medijskih servisa, međutim, i ove godine su se stručnjaci složili da to nije slučaj u praksi. I dalje najveći problem predstavlja način finansiranja jer ne može da obezbedi nezavisnost javnih medijskih servisa. Jedini oblik kontrole javnosti nad radom javnog servisa je Programski savet, ali on je pre svega savetodavni organ i njegovo mišljenje nije obavezujuće, a drugi problem predstavlja to što način izbora članova ne može da obezbedi nezavisnost. (Odeljak A1)

Iako je kleveta kao krivično delo u Srbiji dekriminalizovana, to nije doprinelo boljem položaju novinara već, naprotiv, povećanju broja građanskih parnica. I dalje je veliki broj tužbi koje se podnose sudu, u posmatranom periodu broj podnetih tužbi iznosi 650. U poslednje vreme javlja se sve veći broj tužbi gde novinari tuže druge novinare i medije. Pre svega zbog porasta tabloidnog novinarstva, kao i učestalih kampanja blaćenja koje se vode protiv nekih novinara koji su kritički nastrojani prema vlastima, a od strane tabloidnih provladinih medija. I dalje veliki problem predstavlja neujednačena sudska praksa, iako su sudije počele da se pozivaju na odluke Evropskog suda za ljudska prava. (Odeljak A2)

Politički pluralizam u medijima je zagarantovan zakonom i u tom pogledu nije bilo zakonskih izmena. REM je dužan da vrši nadzor nad emiterima i da obezbedi poštovanje zabrane političkog oglašavanja van predizborne kampanje kao i zastupljenost bez diskriminacije u toku predizborne kampanje registrovanim političkim strankama, koalicijama i kandidatima. U predizbornoj kampanji REM je regulisao obaveze emitera Pravilnikom o obavezama pružalaca medijskih usluga tokom predizborne kampanje ali, kao ni prethodne godine, ni ove godine nije vršio monitoring predizborne kampanje. NUNS je 2017. godine iz tog razloga i podneo krivičnu prijavu protiv članova Saveta REM-a zbog krivičnog dela nesavesnog rada u službi – postupak je još u toku. Ni ove godine kandidati i stranke nisu imali ravnopravan i fer pristup medijima kako za vreme predizborne kampanje, tako i u periodu nakon predizborne kampanje. (Odeljak A3)

U Srbiji nema licenciranja novinara. Nastavljen je trend da se određeni mediji ne pozivaju na događaje od javnog interesa, a nekim novinarima se čak zabranjuje da izveštavaju sa određenih događanja. Vrš se pritisci na novinarska udruženja i oni su uglavnom usmereni na udruženja koja su kritički orijentisana prema predstavnicima vlasti u situacijama kada dolazi do kršenja medijskih sloboda. I dalje je slaba sindikalna organizovanost novinara. Savet za štampu je retka organizacija koja be-

leži pozitivne rezultate u svom radu, međutim i na to telo se vrše pritisci, doduše, na suptilnije načine i drugačijim kanalima. (Odeljak A4)

Zaštita novinarskog izvora regulisana je zakonima. Ovaj institut se generalno poštuje a ozbiljnijih slučajeva da je novinarima traženo da otkriju svoje izvore i da su zbog toga trpeli sankcije nije bilo u prethodnih godinu dana. Problem koji se ovde javlja je zloupotreba ovog instituta: sve više medija, a pre svega tabloidnih, pozivaju se na anonimne izvore i zloupotrebljavaju ovo novinarsko pravo. Takođe, sve više se govori o nezaštićenosti izvora u slučaju presretanja elektronske komunikacije. To predstavlja veliki problem jer se na taj način dovodi u pitanje da li novinar može svojim izvorima da obezbedi anonimnost. (Odeljak A5)

Pravo na pristup informacijama od javnog značaja regulisano je Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Iako je ovaj zakon dobar, on ipak treba da se unapredi u pojedinim delovima. Nacrt zakona koji se pojavio u martu 2018. kritikovan je zbog namere da se u primeni zakona izuzmu preduzeća u državnom vlasništvu. Novinari sve više koriste pravo na pristup informacijama, ali ipak ne u dovoljnoj meri. Institucije nisu dovoljno otvorene, a u velikom broju slučajeva uopšte i ne odgovaraju na zahtev, što je okarakterisano kao takozvano „čutanje uprave”. Najveći problem i dalje predstavljaju javna preduzeća koja ne odgovaraju na zahteve i plaćaju kazne koje izrekne Poverenik za informacije od javnog značaja. Veliki je broj žalbi koje se šalju Povereniku. Prema izveštaju Poverenika, u 2017. godini je podneseno 5,5% više žalbi u odnosu na 2016. godinu, tj. ukupno 3.680 žalbi. Novinari smatraju da institucije u Srbiji nisu u dovoljnoj meri transparentne. (Odeljak A6)

Indikator B: Položaj novinara u redakciji, profesionalna etika i nivo cenzure

Posmatrano u dužem vremenskom periodu, položaj novinara i drugih medijskih profesionalaca u Srbiji je loš. Oni rade u veoma teškim uslovima, za niske plate, koje se pored toga još i neredovno isplaćuju. Ne postoji tačan podatak o broju novinara, kao ni o visini plata i ugovorima o radu. Republički zavod za statistiku poseduje podatke za oblast informisanja i komunikacije, ali tu spada veći broj oblasti i ne pokazuje se odvojeno broj zaposlenih u medijskoj industriji. Novinari se sve više angažuju kao honorarni saradnici. Postoji više istraživanja o visini plata i većina njih pokazuje da su prosečne plate u novinarstvu ispod republičkog proseka. (Odeljak B1)

Privatni mediji u Srbiji nemaju usvojene posebne akte koji bi na neki način obezbedili nezavisnost redakcije od

menadžmenta i marketinga. Takođe, uglavnom nemaju posebna pravila o uređivačkoj nezavisnosti od vlasnika i upravnih organa. Jedan od retkih primera medija u kojem postoji takav dokument jeste internet portal Južne vesti. Privatni mediji nemaju posebne etičke kodekse. Na njih se u Srbiji vrše različiti pritisci, kako od strane vlasnika tako i spolja. (Odeljak B2)

Javni medijski servisi u proteklih godinu dana nisu usvojili posebne etičke kodekse. U statutima javnih medijskih servisa i zakonom je propisana uređivačka nezavisnost, kao i zabrana svakog oblika cenzure i nezakonitog uticaja na rad javnog medijskog servisa, redakcije i novinara. Kao i prethodnih godina problem predstavlja to što urednici jesu formalno nezavisni, ali se to u praksi ne pokazuje. Na javne medijske servise vrše se pritisci koji dolaze sa različitih strana. (Odeljak B3)

U poslednjih nekoliko godina posebno su se istakli neprofitni mediji koji deluju pre svega u onlajn sferi i koji se uglavnom bave istraživačkim novinarstvom. Oni u najvećem broju slučajeva nemaju svoje posebne etičke kodekse. Neprofitni mediji su česta meta napada i pritisaka, a uglavnom su to napadi koji se vrše kroz kampanje u medijima odnosno tabloidima koji su bliski vlastima, u kojima se novinari iz kritičkih neprofitnih medija nazivaju stranim plaćenicima i izdajnicima. (Odeljak B4)

Novinari i stručnjaci smatraju da danas nema cenzure u njenom izvornom značenju, ali da je mnogo više prisutna samocenzura. Novinari pribegavaju autocenzuri pre svega iz straha za egzistenciju, straha od gubitka posla a pogotovo su na udaru novinari koji rade u lokalnim medijima. (Odeljak B5)

Indikator C: Bezbednost novinara

Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i bezbednosti novinara vodi bazu napada na novinare i druge medijske profesionalce u šest zemalja zapadnog Balkana. U Srbiji je u periodu od septembra 2017. do kraja avgusta 2018. godine zabeleženo ukupno 28 napada: 21 verbalna pretnja, 6 fizičkih napada i jedan napad na imovinu. I ove godine je zabeležen manji broj fizičkih napada. Najveći broj napada su verbalne pretnje po život i telo novinara, kao i članova njihovih porodica, a polovina od tih pretnji je upućena preko interneta i društvenih mreža. U posmatranom periodu zabeležen je drastičan porast pritisaka na novinare. U NUNS-ovoj bazi napada i pritisaka na novinare u 2017. godini zabeležena su 62 slučaja pritiska, dvostruko više nego prethodne godine. U prvih 8 meseci 2018. godine već su zabeležena 34 slučaja pritiska. Na novinarska udruženja pored pritisaka vrše se i napadi i zastrašivanja, a meta napada su pre

svoga ona udruženja koja su kritički orijentisana prema vlastima. (Odeljak C1)

U decembru 2016. godine potpisan je Sporazum o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Republičkog javnog tužilaštva i 7 novinarskih i medijskih udruženja. Na osnovu ovog sporazuma osnovana je Stalna radna grupa koja je sačinjena od predstavnika svih strana potpisnica. Od samog početka bilo je dosta nesuglasica u radu Stalne radne grupe i u samom sprovođenju Sporazuma, da bi na kraju pet novinarskih i medijskih udruženja zamrzli članstvo u grupi. Održano je nekoliko sastanaka grupe u cilju odmrzavanja statusa, međutim, do završetka izrade ovog izveštaja pet organizacija nisu promenile svoj stav. Kao i prethodne godine, navedeni sporazum je doprineo boljoj komunikaciji između udruženja i tužilaštva i MUP-a, uspostavljen je sistem kontakt tačaka i lakšeg prijavljivanja slučajeva napada i pretnji, a lakše se dolazi i do informacija o slučajevima. Međutim, ono što i dalje predstavlja veliki problem, a što i jeste suština potpisanog sporazuma, jeste veliki broj nerešenih slučajeva napada na novinare. Državni funkcioneri veoma retko javno osuđuju napade na novinare a i kada to rade, čine to selektivno. (Odeljak C2)

Što se tiče tajnog nadzora komunikacije, dosad nema dokaza da se on sprovodi protivno zakonu. U prethodnih godinu dana nije bilo slučajeva da su se novinari obratili sa ovakvim problemom. (Odeljak C2)

Komisija za razmatranje činjenica do kojih se došlo u istragama koje su vođene povodom ubistava novinara, još u prošloj godini je napravila izvesne pomake. Predsednik Komisije je istakao da je istraga pokazala da je Milan Pantić ubijen zbog svog novinarskog rada i istraživačkih tekstova. Međutim, ni policija ni tužilaštvo još uvek nisu preduzeli nikakve korake. U avgustu 2018. godine Vlada Srbije je donela odluku o proširenju nadležnosti Komisije za istraživanje ubistava novinara na slučajeve ubistava i nestanaka novinara na Kosovu i Metohiji u periodu od 1998. do 2001. godine, i ubistava novinara u sukobima u SFRJ u periodu od 1991. do 1995. godine. (Odeljak C3)

Iako je Republičko javno tužilaštvo donelo uputstvo kojim predviđa hitno postupanje u slučajevima napada na novinare, istrage se generalno ne sprovode brzo i efikasno. Postoje primeri kada se neki slučaj brzo reši uz adekvatne reakcije tužilaštva i policije, međutim, većina se veoma dugo ne rešava, a neki slučajevi uopšte i ne dobiju epilog, i počinioci ostanu nekažnjeni. Veliki je broj nerešenih slučajeva: od 28 slučajeva u posmatranom periodu 21 još uvek nisu rešena. Još veći problem predstavlja to što postoji veoma veliki broj slučajeva od čijeg dešavanja je proteklo više godina a da se postupci njihovog rešavanja nalaze tek u predistražnim fazama. Dva od tri slučaja ubistva novinara su još u predistražnoj fazi, a slučaj ubistva Slavka Ćuruvije se još uvek nalazi pred

prvostepenim sudom iako je postupak započet 2015. godine. Istraživanje efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji takođe je pokazalo da postoje sumnje u efikasnost institucija i mehanizama kada je u pitanju bezbednost novinara. U tom istraživanju se navodi da je broj okončanih postupka pred sudom za krivično delo ugrožavanja sigurnosti u odnosu na broj prijavljenih slučajeva izrazito mali. (Odeljak C3)

A

Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda

U Srbiji je Ustavom i zakonima zagarantovana sloboda izražavanja i informisanja. Medijski zakoni koji su doneti 2014. godine u skladu su sa evropskim standardima, ali ono što predstavlja problem, kao i prethodnih godina, nisu sami zakoni već njihova primena. Nije bilo izmena zakona u posmatranom periodu, ali je otpočeo rad na Medijskoj strategiji. Rad na izradi nacrtu je tekao uz dosta kontroverzi, a u jednom trenutku taj nacrt je povučen i uspostavljena je nova radna grupa. Do 31. avgusta 2018. godine Medijska strategija još uvek nije bila donešena. Kao i prethodnih godina, neke od najvećih problema predstavljaju: Regulatorno telo za elektronske medije, konkursno sufinansiranje medijskih projekata od javnog interesa, oglašavanje javnih preduzeća u medijima, kao i pritisci putem oglašivača. Javne medijske servise prate isti problemi kao i prethodnih godina - nema autonomije i nezavisnosti u praksi, a tu su i hronični problemi finansiranja i kontrole javnih medijskih servisa.

Broj tužbi protiv novinara u vezi sa objavljivanjem informacija u medijima je konstantno veliki. Institut zaštite novinarskog izvora se generalno poštuje, međutim, problem predstavlja njegova zloupotreba. Novinari ne koriste u dovoljnoj meri zahteve za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, a institucije su podeljene - neke su više neke manje otvorene, ali i dalje veliki problem predstavljaju javna preduzeća koja ne odgovaraju na zahteve, niti na rešenja Poverenika za informacije od javnog značaja i plaćaju kazne. Institucije nisu dovoljno transparentne.

A.1 Da li nacionalno zakonodavstvo predviđa garancije za slobodu medija i da li se one efikasno sprovode u praksi?

Ustavom Republike Srbije² i medijskim zakonima zagarantovana je sloboda medija. U prethodnih godinu dana nije bilo izmena u zakonskoj regulativi u ovoj oblasti. Set medijskih zakona donet je 2014. godine i on obuhvata: Zakon o javnom informisanju i medijima, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim medijskim servisima. Prilikom donošenja ovih zakona učestvovala su medijska i novinarska udruženja i po mišljenju eksperata ti zakoni nisu loši, a u njih su ugrađeni evropski standardi.

Ono što predstavlja problem nisu sami zakoni već, kao i prethodnih godina, to što njihova primena nije zaživela. Razlog je pre svega nedostatak političke volje da se ti zakoni primenjuju. Međutim, iako sami zakoni nisu loši, postoje brojni predlozi da se ti zakoni poboljšaju, pre svega da bi bili što manje podložni mogućim zloupotrebama. Nadležno ministarstvo najavilo je izmene zakona, ali još nije definitivno dogovoreno da li će se čekati na usvajanje nove medijske strategije ili će ta dva procesa teći paralelno.

U Srbiji je 2017. godine Ministarstvo kulture i informisanja započelo rad na izradi dokumenta nove Medijske strategije razvoja sistema javnog informisanja do 2023. godine, s obzirom da je prethodna medijska strategija prestala da važi 2016. godine. Prilikom formiranja prve radne grupe ministarstvo nije konsultovalo većinu novinarskih i medijskih udruženja oko sastava radne grupe i samo je odredilo ko će biti predstavnik udruženja. Međutim, pet novinarskih i medijskih udruženja³ su se ipak izborili da imaju svog predstavnika u grupi. Nakon kratkog vremena, nezadovoljni radom grupe, jedan po jedan predstavnik medijske zajednice je napuštao grupu da bi na kraju radna grupa nastavila da radi na nacrtu strategije bez njih i donela je prvi nacrt nove medijske strategije. Legitimnost ovog nacrta bila je dovedena u pitanje od strane medijske i novinarske zajednice, ali i od strane međunarodnih organizacija jer relevantna udruženja nisu učestvovala u njegovoj izradi. Nadležno ministarstvo nikada nije objavilo ovaj nacrt, nego ga je povuklo iz procedure, ali je jedna verzija tog nacrta objavljena u dnevnom listu Danas. Kao rezultat toga, a i pritiska međunarodnih organizacija, ubrzo je došlo do zaustavljanja rada na izradi Medijske strategije. Vest o povlačenju nacrta iz procedure i obnovi rada na dokumentu stigla je iz kabineta

Predsednika Republike a da Ministarstvo kulture i informisanja, u čijoj je nadležnosti izrada ove strategije, nije imalo jasan stav po tom pitanju⁴.

Uporedo sa pisanjem Nacrta medijske strategije, pet medijskih i novinarskih udruženja⁵, nakon izlaska iz radne grupe, nastavili su da rade na unapređenju medijskih politika i, uz pomoć medijskih i pravnih stručnjaka, napravili su dokument koji se osvrće na prethodnu strategiju i daje predloge i preporuke kako da se prevaziđu postojeći problemi i da se unapredi medijska scena. Dokument je nazvan Prilozi za izradu strategije razvoja sistema javnog informisanja do 2023. godine i predstavlja zajedničke stavove ovih pet udruženja.

Vlada Srbije je predložila, a medijska i novinarska udruženja se saglasila, da se formira nova radna grupa u kojoj su se našli predstavnici relevantnih medijskih i novinarskih udruženja, Ministarstva kulture i informisanja, kao i predstavnici drugih ministarstava. Dokument Prilozi za izradu strategije razvoja sistema javnog informisanja do 2023. godine je jedan od polaznih dokumenata te nove radne grupe, kao i Nacrt strategije koji je uradila prethodna radna grupa.

U dogovoru sa Vladom formirani su i Tim za dijalog i Koordinaciono telo. Tim za dijalog sastavljen je od predstavnika devet novinarskih i medijskih udruženja i sindikata. Koordinaciono telo za saradnju sa medijima sastavljeno je od predstavnika ministarstava unutrašnjih poslova, kulture i informisanja, pravde, državne uprave i lokalne samouprave, Republičkog sekretarijata za zakonodavstvo, a kopredsednice ovog tela su savetnice predsednika Republike i premijerke. Ova dva tela su formirana kako bi se rešavala tekuća pitanja i problemi u medijima.

Medijska strategija je strateški dokument značajan za razvoj medijskog sektora i njegovo unapređenje, međutim, kao što je bio slučaj i sa prethodnom medijskom strategijom, ovaj dokument sam po sebi ne mora da doprinese boljoj situaciji kada su u pitanju medijske slobode. Većina intervjuisanih novinara i medijskih eksperata su skeptični da će nova medijska strategija doneti poboljšanje medijskih sloboda. Oni su naglasili da čak i pod pretpostavkom da se donese dobra nova strategija, pitanje je da li će ona zaživeti u praksi ili će ostati mrtvo slovo na papiru.

2 Ustav Republike Srbije, Član 46.

3 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, Asocijacija lokalnih nezavisnih medija „Lokal press“ i Asocijacija onlajn medija.

4 Kovačević Emina, „Zaustavljena izrada medijske strategije“, N1, 23. april 2018. Pristupljeno 15. 6. 2018. <http://rs.n1info.com/a382175/Vesti/Zaustavljena-izrada-medijske-strategije.html>

5 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, Asocijacija lokalnih nezavisnih medija „Lokal press“ i Asocijacija onlajn medija.

„Ja sam skeptična da u ovakvim okolnostima i ovaj drugi pokušaj pisanja medijske strategije može da donese nešto dobro za medijske slobode, ona će doneti sigurno nešto dobro za aktuelnu vlast. Pisanje medijske strategije vlast sad na neki način koristi kako bi se prikazala kao jedna demokratska vlast koja je spremna na tu vrstu ustupka, koja se deklarise kao neko ko je spreman da dozvoli stručnjacima, struci i udruženjima da formulišu jedan dokument koji bi morao da podigne nivo, odnosno da popravi medijsku situaciju u kojoj se sad nalazimo. Skeptična sam jer u ovakvom ambijentu kad ste već u toj meri medije doveli u jedan podanički odnos i praktično kada ste dobili dobar deo medija koji je spreman da ima propagandnu ulogu, vi teško da možete da popravite stvari nekim dokumentom, makar on bio i savršen.“⁶

Sloboda medija je danas, kao i prethodnih godina, na niskom nivou i sa tim su saglasni svi novinari i medijski eksperti koji su intervjuisani za potrebe ovog istraživanja. Oni su se složili u tome da je reč o kontinuiranom padu u poslednjih nekoliko godina. Razlozi se mogu naći pre svega u tome što se na medije vrše različiti pritisci, kako politički tako i ekonomski, a kontrola se sprovodi na neke „inovativne“ načine kao što su, na primer, administrativni pritisci.

„Nivo medijskih sloboda iz godine u godinu opada, sužava se javni prostor u kom mediji mogu da deluju slobodno, nezavisno i kritički, sužava se izvor, pristup informacijama i dokumentima, kao i polje na kom mediji mogu ekonomski da opstanu. Sve ono što treba da čini fundamentalne osnove rada medija i novinara zapravo gubi neki čvrst temelj. Razlozi dolaze najviše iz političkog polja, dakle ne nužno ekonomskog. Mi imamo jednu autoritarnu vlast koja bazira svoju vladavinu na kontroli medija, na striktnoj kontroli onoga što će biti plasirano javnosti, a sa druge strane na propagandi kroz mejnstrim prorežimske medije, kao i kroz jedne vrlo kontrolisane tokove novca koji dolaze od države ka medijima a koji su važni za opstanak medija naročito na lokalnu.“⁷

Ono što se posebno mora izdvojiti jeste činjenica da je u lokalnim medijima situacija još teža, pre svega u onim medijima koji su nezavisni i koji obavljaju svoj posao u skladu sa profesionalnim standardima. Česti su slučajevi gašenja tih medija usled teške ekonomske situacije, ali i pritiska koji se vrše na te medije. Intervjuisani novinari su se uglavnom saglasili da su lokalni mediji u lošijoj situaciji:

„Lokalni mediji imaju problem zbog suženog polja delovanja pre svega na marketinškom planu i u ovakvoj konstelaciji snaga, pored toga što su krize i što su male sredine ostale bez mnogih kapaciteta u takvoj situaciji lokalni mediji su u lošoj situaciji. Uspeavaju samo oni koji su se pretvorili u propagandna glasila, i oni imaju šanse da prežive ali oni više nisu novinari. Jako malo je ostalo slobodnih novinara u manjim sredinama u Srbiji.“⁸

Tu činjenicu potvrđuju i razni drugi izvori, počev od Izveštaja o Srbiji za 2018. godinu Evropske komisije. U ovom dokumentu izražena je zabrinutost jer u izveštajnom periodu nije ostvaren nikakav napredak u oblasti slobode izražavanja i skreće se pažnja na probleme koji se ističu već nekoliko godina unazad. U izveštaju je, na primer, navedeno:

„Srpski organi vlasti moraju neodložno da reaguju i javno osude govor mržnje i pretnje novinarima. Zakonodavstvo o medijima i dalje treba u potpunosti sprovesti. Pravni okvir Srbije mora da obezbedi veću transparentnost vlasništva i finansiranja medija. Sufinansiranje medijskih sadržaja kako bi se ispunile obaveze od javnog interesa treba da se sprovodi u skladu sa zakonodavnim okvirom. Ovo zahteva transparentne i pravične procedure bez uplitanja državne uprave, posebno na lokalnom nivou.“⁹

U ovom izveštaju su se osvrnuli i na rad Regulatornog tela za elektronske medije i naveli da Srbija mora naročito da „ojača nezavisnost Regulatornog tela za elektronske medije“.¹⁰

Posebno je, kao i u prethodnom izveštaju, kao veliki problem istaknuta bezbednost novinara:

„Slučajevi pretnji, zastrašivanja i nasilja nad novinarima i dalje predstavljaju razlog za zabrinutost, dok su istrage i pravosnažne presude i dalje retke.“¹¹

Pored ovog izveštaja, o lošem stanju slobode medija govore i drugi izveštaji relevantnih međunarodnih organizacija. Jedna od njih je i Reporteri bez granica, po čijem izveštaju je Srbija, u pogledu slobode medija, 2018. godine pala za deset mesta u odnosu na prethodnu i sada se nalazi na 76. mestu od ukupno 180 zemalja. Posebno je istaknuto „da je Srbija postala zemlja gde nije bezbedno biti novinar, i da je to jasno zbog alarmantnog broja napada na novinare koji nisu istraženi, rešeni ili kažnjeni i agresivnoj kampanji blaćenja koju vode provladini mediji

6 Maja Divac, medijski stručnjak i novinar, intervjuisana od strane Marije Vukasović 6. juna 2018.

7 Tanja Maksić, medijski stručnjak, intervjuisana od strane Marije Vukasović 18. juna 2018.

8 Željko Bodrožić, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 2. jula 2018.

9 Evropska komisija, Republika Srbija, Izveštaj za 2018. godinu, Brisel, 2018, str. 27. Pristupljeno: 15. 6. 2018. http://www.pregovarakagrupa27.gov.rs/?wpfb_dl=140

10 Ibid, str. 28.

11 Ibid, str. 28.

protiv istraživačkih novinara¹². I organizacija Freedom House je u svom izveštaju za ovu godinu zabeležila pad demokratije u Srbiji, a pogoršanje je zabeleženo i u oblasti slobode medija tj. nezavisnosti medija¹³. Organizacija Human Rights Watch je navela da je „ostvaren ograničen napredak u smanjivanju disproporcije između obaveza Srbije na planu ljudskih prava i njene prakse i da su novinari nastavili da rade u neprijateljskom okruženju“, i dodala:

„Napadi i pretnje novinarima su nastavljani. Reakcije vlasti su bile neadekvatne. Provladini mediji su nastavili sprovođenje kampanja blačenja usmerenih protiv nezavisnih medija i novinara.“¹⁴

I pored toga što su zabeleženi određeni slučajevi blokiranja i ograničavanja sadržaja na internetu, nema podataka odnosno dokaza da su državni organi pokušali da ograniče to pravo. Fondacija Share je zabeležila sedam slučajeva blokiranja i ograničavanja sadržaja na internetu u periodu od septembra 2017. do kraja avgusta 2018. godine. Uglavnom se radilo o slučajevima uklanjanja vesti sa sajtova i blokiranja naloga na društvenoj mreži Fejsbuk. Prema podacima Share fondacije jedan od tih slučajeva je slučaj Agencije Tanjug koja je uklonila tvit da je FIFA kaznila Fudbalski savez Srbije zbog transparenta navijača, koji su ilustrovali fotografijom na kojoj se vidi da sin predsednika Aleksandra Vučića navija sa članovima ekipe ubijenog kriminalca.¹⁵ Zabeležena su dva slučaja uklanjanja teksta sa sajta Večernjih novosti. Jedan tekst je o podizanju optužnice protiv nekoliko osoba, među kojima je i Nebojša Čović, koji je uklonjen iz nepoznatih razloga, a drugi je tekst koji je imao izjavu predsednika opštine Paraćin, vezan za incident na sednici Skupštine ove opštine.¹⁶

Rad Regulatornog tela za elektronske medije (REM) i dalje predstavlja jedan od najvećih problema u medijskom prostoru. Zakonska regulativa se u prethodnih godinu dana nije menjala, rad REM-a je regulisan zakonom i to telo je regulisano kao samostalna nezavisna organizacija sa svojstvom pravnog lica¹⁷. Međutim, kao i prethodnih godina, najveći problemi koji se tiču rada REM-a odnose se pre svega na rad Saveta REM-a. Savet REM-a ne koristi ovlašćenja koja su mu propisana zakonom, to telo generalno nije dovoljno transparentno, i dalje radi u okrnje-

nom sastavu i pod političkim uticajem. Medijski stručnjaci smatraju da je to jedan od glavnih razloga zbog čega je kvalitet sadržaja u elektronskim medijima opao do te mere da se često dovodi u pitanje istinitost i objektivnost informisanja. Po mišljenju stručnjaka, ne postoji politička volja da takvo jedno telo funkcioniše nezavisno, a uzrok tome je potreba vlasti da ima medije pod kontrolom i da bi ih koristila za svoje partikularne interese:

„Regulator je najslabija karika medijskog sistema u Srbiji, jer od delovanja tog tela zavisi ceo sistem elektronskih medija koji su ovde ipak i dalje najvažniji i time što odustaje da deluje on svojom neaktivnošću u stvari radi u korist velikih komercijalnih igrača. A ti veliki komercijalni igrači su oni na koje ovaj režim najviše računa, oni su medijski oslonac vlasti tako da REM deluje kao jedan servis vlasti.“¹⁸

Ono što je po mišljenju stručnjaka problem je to što je ovo telo od svog nastanka pod političkim uticajem. Čini se, kada je REM u pitanju, da je strategija vlasti u Srbiji nastavljanje politizacije rada i potpuno pasiviziranje tog tela:

„Politizacija tela je postojala od samog početka, od samog početka tu je bilo jako puno problema, ni demokratska vlast za vreme koje je formirano to telo nije stvorila uslove da to telo bude potpuno nezavisno i slobodno u svom radu a onda se ta politizacija samo nastavljala, sve promene regulative, promene oko načina izbora članova saveta, zatim njihovog finansiranja su vodile u pravcu povećanja politizacije a novi fenomen je pasivizacija tog tela.“¹⁹

Članovi Saveta REM ne koriste svoja zakonom propisana ovlašćenja ili ih koriste retko, a upravo to su istakli intervjuisani novinari i stručnjaci kao jedan od najvećih problema u radu ovog tela. U 2017. godini REM je izrekao samo tri mere, dve opomene i jednu meru upozorenja²⁰, što je još manje nego u 2016. godini kada je izrekao ukupno 9 mera. Na sajtu REM-a se može videti da je u prvih 8 meseci ove godine izrekao pet mera, tri opomene i dve mere upozorenja. Za ove tri godine REM nije izrekao nijednu meru privremene zabrane objavljivanja programskog sadržaja, kao ni meru oduzimanja dozvole. Nezavisna procena rada REM-a koju je omogućio Savet Evrope ukazala je na isti problem. U tom istraživanju je zaključeno da postoje jasni nedostaci u mogućnostima nametanja i upotrebe raznih sankcija. Navedeno je da, s

12 Reporteri bez granica, *World Press Freedom Index, Pariz, 2018*. Pristupljeno 15. 6. 2018. <https://rft.org/en/serbia>

13 Freedom House, *Freedom of the Press 2017, Washington, 2018*. Pristupljeno 15. 6. 2018. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/serbia>

14 Human Rights Watch, *World report, 2018, New York, 2018*, str. 469. i 470. Pristupljeno 15. 6. 2018. https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/201801world_report_web.pdf

15 Radojević Vesna, „Nestao Tanjugov tvit sa slikom Vučićevog sina“, *Raskrikanje*, 21. jun 2018. Pristupljeno 1. 9. 2018. <https://www.raskrikanje.rs/page.php?id=190>

16 Lista slučajeva blokiranja internet sadržaja, *Share foundation*. Poslednja izmena: 1. septembar 2018. Pristupljeno 1. 9. 2018. <http://monitoring.labs.rs/>

17 Zakon o elektronskim medijima. Član 5.

18 Jovanka Matić, naučna saradnica Instituta društvenih nauka, intervjuisana od strane Marije Vukosović 19. juna 2018.

19 Ibid

20 Regulatorno telo za elektronske medije, *Izveštaj o radu za 2017. godinu, Beograd, 2017*, str. 19. i 20. Pristupljeno 19. 6. 2018. <http://rem.rs/uploads/files/PDF/izvestaj%20o%20radu%20REM%202017.pdf>

jedne strane, nadzorno telo nema ovlašćenja za name-
tanje finansijskih sankcija koje su zasigurno efikasnije od
ukora i upozorenja, dok, s druge strane, REM nedovoljno
koristi svoju najdelotvorniju sankciju, tj. privremenu za-
branu emitovanja programa²¹.

Kao što je već napomenuto, još jedan problem je činje-
nica da Savet REM-a i dalje radi u nepotpunom sastavu.
Ni ove godine nisu izabrani nedostajući članovi Saveta
REM-a. Taj problem je istaknut i u izveštaju za 2017. go-
dinu. Prema mišljenju medijskih stručnjaka, tendencija
vlasti da utiče na izbor članova Saveta REM-a, je uvek
postojala:

„Sve vlasti su uticale na izbor članova Saveta, s tim što
ova poslednja radi to radikalno. Kada je Vojvodina pred-
lagala dva člana, to su bila dva stručnjaka koji su pored
toga što su stručni za radiodifuziju, oni su i potpuno ne-
zavisni, skupštinsko telo koje treba samo da raspravlja
je odbilo oba predloga. Vidi se da se sistemski radi na
tome da ljudi od integriteta i znanja, koji ne bi navijali
ni za jednu političku opciju, ni za jedan konkretan me-
dij, nego za ono što je u interesu javnosti, skoro da ne
mogu da uđu u Savet. I preko tih ljudi se prenosi politički
uticaj i uticaj iz medijskog biznisa i onda oni odustaju da
primenjuju sankcije koje su propisane zakonom i stalno
spominju kako nema dovoljno prijava da bi postupili po
zakonu a oni imaju svoj interni dokument kojim su sebe
obavezali da deluju ne samo po prijavama građana
nego i po službenoj dužnosti.”²²

Što se tiče javnog oglašavanja državnih organa, odno-
sno drugih nosilaca, u Zakonu o oglašavanju to je regu-
lisano u jednom opštem članu²³. Prilikom donošenja Za-
kona o oglašavanju bilo je reči da će se doneti poseban
zakon koji bi regulisao oglašavanje državnih preduzeća,
međutim, to se nije desilo. Ta oblast nije adekvatno regu-
lisana i zbog toga dolazi do mnogih problema i mogućeg
nedozvoljenog uticaja na medije i uređivačke politike tih
medija. To je posebno opasno u situaciji gde su mediji
finansijski slabi, u velikoj meri zavise od oglašivača i sa-
mim tim su podložniji uticaju. Stručnjaci smatraju da je to
jedna svesna i planirana strategija porobljavanja medija,
kao i da taj zakon nije slučajno izostavljen:

„To je jedna vrlo svesna strategija, to je direktan kanal
političkog uticaja na medije jer je država veliki izvor te
vrste novca, oglašivačkog i sponzorskog novca, i ona
to koristi na vrlo direktan način. Dobićete reklame jav-
nih preduzeća koje nikome ne trebaju, koje nisu važ-
ne, samo ako ste politički podobni. Takođe, javne na-
bavke nisu adekvatno regulisane, za štampane medije
važi jedan režim, za elektronske medije drugi režim,
uvek postoje načini da kažete ovo je javna nabavka
male vrednosti a za nabavke male vrednosti ne treba
tender i druge stvari, što znači da se na sve načine to
zloupotrebljava.”²⁴

Iako se u poslednje vreme govori o pritiscima putem
oglašivača kao o novom načinu pritiska na medije i drža-
njem pod kontrolom medija, to nije nikakva novost. Ovo
je pre svega pogubno za lokalne medije, koji su pod još
većim pritiskom i svakako u još težoj finansijskoj situaci-
ji. Neki stručnjaci smatraju da je takvih pritisaka oduvek
bilo i da će ih i nadalje biti:

„Odavno postoje pritisci i dalje će ih biti, zato što je malo
kompanija sa novcem i ako vi imate desetak kompanija
od kojih su većina javna preduzeća ili su pod uticajem
države i državnog budžeta, vi možete sa tri telefonska
razgovora da ukinete oglašavanje. Da je to jedan veći
ekosistem vi ne možete tek tako da ga urušite. Na lokalnu
su mediji još više ugroženi jer tu nema deset kompanija
nego u jednom gradu samo jedna, kraći je put, a efekat
pogubniji jer ako imate jednog velikog oglašivača i pet
sitnih, vi kao mediji bez tog jednog gubite mnogo.”²⁵

Ono što predstavlja veliki problem jeste to što nema
izvora koji pokazuju koja su ukupna sredstva koje drža-
va odnosno javna preduzeća izdvajaju za oglašavanje.
Ovaj problem je istaknut i u Izveštaju o Srbiji za 2018. go-
dinu Evropske komisije gde je izražena zabrinutost zbog
političkog i ekonomskog uticaja na medije i da: „Srpske
vlasti treba da osiguraju da se neformalni pritisak na
uređivačku politiku ne vrši preko raspodele sredstava
za oglašavanje, uključujući ono iz javnih kompanija, kao
i preko projektnog sufinansiranja iz lokalnih budžeta.”²⁶

U procesu konkursnog sufinansiranja medijskih projekta
od javnog interesa ima više manjkavosti nego pret-
hodne godine. Zakonska regulativa nije izmenjena, a
podzakonski akti su ostali isti. Problemi koji su ovaj pro-
ces pratili prethodnih godina ostali su isti, međutim, čini
se da je ceo ovaj proces u proteklih godinu dana bio više
podložan zloupotrebama. Najveći problem je u tome što
se zakoni i podzakonski akti ne primenjuju.

21 Savet Evrope, *Nezavisnost i rad Regulatornog tela za elektronske medije u Republici Srbiji*, oktobar 2017, str. 62. Pristupljeno 19. 6. 2018. <http://rem.rs/uploads/files/PDF/REM%20Report%20Indireg.pdf>

22 Rade Veljanovski, *medijski stručnjak, intervjuisan od strane Marije Vukasović* 1. juna 2018.

23 *Zakon o oglašavanju. Član 3, stav 2, tačka 2.*

24 Jovanka Matić, *naučna saradnica Instituta društvenih nauka, intervjuisana od strane Marije Vukasović* 19. juna 2018.

25 Dalila Ljubičić, *medijski stručnjak, intervjuisana od strane Marije Vukasović* 19. juna 2018.

26 *Evropska komisija, Republika Srbija, Izveštaj za 2018. godinu, Brisel, 2018, str. 29. Pristupljeno 20. 6. 2018. http://www.pregovarakragrupa27.gov.rs/?wpfb_dl=140*

„Mislim da ključni problem nije u zakonu. Problem je opet u primeni zakona. Naravno, postoji veliki prostor za unapređivanje regulative i definisanje svake faze tog procesa. Međutim, bitno je da oni koji dodeljuju novac ta pravila primenjuju, a ne da iznalaze 'kreativne' načine za njihovo zaobilazanje.“²⁷

Prema evidenciji koju vodi Nezavisno udruženje novinara Srbije, u prvoj polovini godine na republičkom, pokrajinskom i lokalnom nivou raspisano je ukupno 120 konkursa za sufinansiranje projekata u oblasti javnog informisanja, od kojih je zbog nepravilnosti 6 poništeno i ponovo raspisano. Ukupna sredstva opredeljena konkursima za sufinansiranje javnog interesa u medijskim sadržajima iznosila su 1,185.418.333 dinara (približno 10 miliona evra). Kao i u prethodnom periodu, problema ima počev od samog raspisivanja konkursa, preko izbora članova stručnih komisija, do izbora samih projekata i realizacije tih projekata. Jedna od spornih stvari, koja je ove godine predstavljala veliki problem, jeste to što se pri izboru stručnih komisija sve češće ignorišu kandidati najvećih medijskih i novinarskih udruženja ili se imenuju u vrlo malom broju, a imenuju se kandidati neprezentativnih, javnosti nepoznatih novinarskih i medijskih udruženja i pojavljuju se stručnjaci za koje stručna javnost nikad nije čula.

Može se reći da je ovaj problem kulminirao na republičkom konkursu (gde do ove godine nisu uočene značajne zloupotrebe) raspisanom za 2018. godinu: komisije većinskim delom nisu bile sastavljene od predstavnika najvećih novinarskih i medijskih udruženja. Medijska koalicija²⁸ i Asocijacija medija su istakle da se u sastavu komisija nalazi veliki broj članova predloženih od nereprezentativnih udruženja, dok najveća dva imaju samo po dva kandidata²⁹. Pored toga, kod imena čak 14 članova komisija stoji da su nezavisni medijski eksperti. U komisije su imenovana i tri činovnika državnih organa, što nije u skladu sa Zakonom o javnom informisanju i medijima³⁰.

Kako Ministarstvo kulture i informisanja nije reagovalo na apel većine aktera medijske scene, neka od udruženja i asocijacija (NUNS, NDNV, ANEM i Lokal pres) odlučili su da povuku svoje predstavnike iz komisija Ministarstva smatrajući da je to jedini izlaz iz postojeće situacije (obustavljanje konkursnog procesa, formiranje novih konkursnih komisija u skladu sa zakonom i dobrom praksom, kao

i poništavanje rezultata dotadašnjeg rada na vrednovanju predloga projekata).³¹ S obzirom na to da je konkurs sproveden do kraja, neka od udruženja su odlučila da ne prihvate novac koji im je dodeljen na tom konkursu.

Ono što je potpuno izvirglo ceo ovaj proces i njegovu svrhu jeste dodeljivanje sredstava onim medijima koji krše Kodeks novinara Srbije, i to neki u kontinuitetu, posebno imajući u vidu odredbu Pravilnika o konkursnom sufinansiranju da se mora uzeti u obzir da li je mediju izrečena neka mera od strane državnih organa, regulatornih ili samoregulatornih tela zbog kršenja profesionalnih i etičkih standarda³². Istraživanje Centra za istraživačko novinarstvo Srbije je pokazalo da su provladini tabloidi Srpski telegraf i Informer, koji su šampioni u kršenju novinarskog kodeksa, dobili novac na medijskim konkursima. Dnevni list Srpski telegraf je od osnivanja, marta 2016. godine, dobio 12,1 milion dinara na 21 medijskom konkursu, dok je listu Informer na 15 konkursa od 2017. godine pripalo 10,9 miliona dinara. Važno je naglasiti da je Informer tokom 2016. i 2017. bio rekorder sa 25 izrečenih javnih opomena od strane Saveta za štampu zbog kršenja Kodeksa novinara Srbije. Na drugom mestu nalazi se Srpski telegraf sa 11 opomena u istom periodu³³.

Isto tako i dalje postoji problem koji se tiče pokretanja upravnog spora. Naime, rešenje koje donese rukovodilac organa koji je raspisao konkurs konačno je i protiv nje ga se može pokrenuti samo upravni spor. Upravni sporovi u ovoj oblasti su neefikasni i neadekvatni. U pitanju su sporovi ograničene jurisdikcije, gde sud kada utvrdi da određeno osporeno rešenje nije u skladu sa zakonom on ga vrati organu koji ga je doneo na ponovno odlučivanje, što dovodi do odugovlačenja i apsurdne situacije da se organu vraća rešenje za konkurs i projekte koji su u međuvremenu realizovani.

Kad su u pitanju osnivanja i održavanja medija na jezicima nacionalnih manjina, nije bilo zakonskih izmena. Zakon o javnom informisanju i medijima propisuje da Republika Srbija, autonomna pokrajina, odnosno jedinice lokalne samouprave, obezbeđuju deo sredstava putem sufinansiranja ili drugih uslova za rad medija koji objavljuju informacije na jezicima nacionalnih manjina³⁴. Ministarstvo kulture i informisanja raspisuje konkurse. Informisanje na jezicima nacionalnih manjina nije na zadovoljavajućem nivou u Srbiji. Veliki problem predstavlja što čak i Radio Televizija Srbije ne poštuje zakonsku obavezu i ne emi-

27 Kruna Savović, advokatica, intervjuisana od strane Marije Vukasović 31. avgusta 2018.

28 Medijsku koaliciju čine Udruženje novinara Srbije, Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Lokal pres i Asocijacija nezavisnih elektronskih medija.

29 UNS i NUNS imaju po dva člana, lokalno udruženje Društvo novinara Niša i PROUNS imaju ukupno 7 članova. Članica koalicije Lokal pres ima dva, dok Asocijacija Medija, ANEM i NDNV, imaju po jednog člana.

30 „Medijska koalicija i Asocijacija medija: Ministarstvo hitno da objavi sastave komisija za medijske projekte i biografije svih članova i kandidata“, NUNS, 29. april. 2018. Pristupljeno 20. 6. 2018. <http://www.nuns.rs/info/statements/35965/medijska-koalicija-i-asocijacija-medija-ministarstvo-hitno-da-objavi-sastave-komisija-za-medijske-projekte-i-biografije-svih-clanova-i-kandidata.html>

31 „Udruženja se povlače iz republičkih komisija i zahtevaju formiranje novih“, NUNS, 9. maj 2018. Pristupljeno 20. 6. 2018. <http://www.nuns.rs/info/statements/36150/udruzenja-se-povlace-iz-republickih-komisija-i-zahtevaju-formiranje-novih.html>

32 Pravilnik o sufinansiranju projekata za ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja. Član 18, stav 2.

33 „Milion sa medijskih konkursa za Srpski telegraf i Informer“, CINS, Beograd, 2018. Pristupljeno 20. 6. 2018. https://www.cins.rs/srpski/research_stories/article/miliona-sa-medijskih-konkursa-za-srpski-telegraf-i-informer

34 Zakon o javnom informisanju i medijima, Član 13.

tuje programski sadržaj na jezicima nacionalnih manjina. Takođe, veliki problem predstavlja i finansijska održivost medija na jezicima nacionalnih manjina zbog nepostojanja mehanizma finansiranja informisanja na jezicima nacionalnih manjina.

Zakonska regulativa koja se tiče institucionalne autonomije i uredničke nezavisnosti javnih medijskih servisa u Srbiji nije se menjala u prethodnih godinu dana. One su zagarantovane Zakonom o javnim medijskim servisima³⁵. Međutim, po oceni medijskih stručnjaka, te nezavisnosti u praksi nema u dovoljnoj meri. To se pre svega odnosi na informativni program.

„Potpuno je jasno da se naši javni medijski servisi RTS i RTV i dalje ponašaju kao državne radio- televizije a ne kao javni servisi. Iako je došlo do napretka u celini programa i programske ponude kada poredimo sa periodom socijalizma i tada su te televizije imale dobre obrazovne, dečije, kulturne, sportske i zabavne programe ali ono po čemu se zaključuje da li je državna radio-televizija ili javni servis jeste informativni program. Informativni program je i sada takav da pre svega zastupa stavove vlasti, to je onda ta crvena nit koju očigledno naši javni servisi nisu prešli i ne može se reći da su javni servisi.”³⁶

Na problem finansiranja se ukazuje i ove godine, sa tim su se složili svi intervjuisani novinari i stručnjaci. Zakonom su propisani načini finansiranja javnih medijskih servisa³⁷. Međutim, trenutni načini na koje se finansiraju javni medijski servisi u Srbiji ne mogu da obezbede njihovu nezavisnost. Taksa koju plaćaju građani je niska, te se za javne medijske servise izdvajaju veliki iznosi iz budžeta³⁸. Da ovakav način finansiranja ne može da obezbedi nezavisnost potvrđuje i prošlogodišnje istraživanje Novosadske novinarske škole u okviru monitoringa ostvarivanja javnog interesa u javnim medijskim servisima. Zaključak tog istraživanja je da adekvatno i stabilno finansiranje javnog medijskog servisa predstavlja osnovni preduslov za njegovu upravljačku i uređivačku nezavisnost i mogućnost da delotvorno obavlja programske funkcije. Međutim, u tom istraživanju je utvrđeno da način finansiranja javnog servisa tokom 2016. godine – kombinacija budžetskih donacija (nepoznatog konačnog obima) i minimalne takse od 150 dinara mesečno – nije obezbedio ni jedno ni drugo.³⁹

Programski savet javnih medijskih servisa je savetodavni organ i on se stara o zadovoljenju interesa slušalaca i gledalaca u pogledu programskog sadržaja, razmatra ostvarivanje programske koncepcije i kvalitet programskog sadržaja javnog medijskog servisa i u vezi sa tim daje preporuke i predloge generalnom direktoru i Upravnom odboru⁴⁰. Programski savet ima 15 članova a zakon propisuje da se oni biraju iz redova stručnjaka u oblasti medija i medijskih poslenika, naučnika, stvaralaca u oblasti kulture i predstavnika udruženja čiji je cilj zaštita ljudskih prava i demokratije, a bira ih Upravni odbor.⁴¹

Jedan od većih nedostataka javnih servisa je kontrola i učešće javnosti u unapređenju programskog sadržaja. Kao jedini oblik takve kontrole postoji Programski savet. Ovde problem predstavlja način izbora članova Programskog saveta, njih bira Upravni odbor a članove Upravnog odbora imenuje i razrešava Savet REM-a. Članove Saveta REM-a bira Narodna skupština. Imajući u vidu problem politizacije REM-a, dovodi se u pitanje i nezavisnost članova Programskog saveta.

I istraživanje pod nazivom Građani i javni medijski servisi, istaklo je izbor članova kao jedan od problema. U tom istraživanju se navodi da takav način izbora dovodi u pitanje njihovu samostalnost u odlučivanju i, uz nedostatak potrebnih ingerencija, rad ovog tela unapred je osuđen na neuspeh⁴². U istom istraživanju se takođe ističe da problem predstavlja i položaj Programskog saveta unutar upravljačke strukture javnog servisa. On je jedan od tri organa javnog servisa, međutim, on nije ni upravljačko, ni izvršno, ni nadzorno telo, već ima samo savetodavnu ulogu i njegovo mišljenje nije obavezujuće. Isto tako ni komunikacija između javnih medijskih servisa i građana nije na zadovoljavajućem nivou. Navedeno istraživanje je pokazalo da veliki nedostatak oba JMS-a u Srbiji jeste to što nemaju sistem za reagovanje na pritužbe građana, a zaključak je da bi postojanje takvog sistema moglo da bude veliki korak ka obezbeđenju prava građana da učestvuju u unapređenju programskih sadržaja⁴³.

35 Zakon o javnim medijskim servisima, Član 5.

36 Rade Veljanovski, medijski stručnjak, intervjuisan od strane Marije Vukasović 1. juna 2018.

37 Javni medijski servis finansira se iz: 1) takse za javni medijski servis; 2) sredstava budžeta; 3) neto koristi od komercijalne eksploatacije sadržaja proizvedenog u okviru osnovne delatnosti; 4) komercijalnih prihoda; 5) ostalih prihoda. Član 36

38 Uredba o finansiranju javnih medijskih servisa iz budžeta Republike Srbije u 2018. godini. Pristupljeno 21. 6. 2018. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/reg/viewAct/bb99ce5c-8d7c-4abf-9a22-a6dc2d088b76>

39 Novosadska novinarska škola, Ostvarivanja javnog interesa u javnim medijskim servisima u Srbiji, Novi Sad, 2016, str. 309-311. Pristupljeno 21. 6. 2018. http://www.novinarska-skola.org.rs/wp-content/uploads/2016/12/NNS_publicacija_final.pdf

40 Zakon o javnim medijskim servisima. Član 29 i 30.

41 Ibid, član 28.

42 Građani i javni medijski servisi: Modeli građanskog nadzora javnog medijskog servisa, Beograd, 2018, str. 22. Slavko Čuruvija fondacija, Pristupljeno 21. 6. 2018. <http://www.slavkocuruvijafondacija.rs/wp-content/uploads/2018/04/Gra%C4%91ani-i-javni-medijski-servis-Modeli-gra%C4%91anskog-nadzora-javnog-medijskog-servisa.pdf>

43 Ibid. str. 21. i 22.

A.2 Da li regulativa o kleveti izaziva efekat „obeshrabrivanja” među novinarima?

U Srbiji je kleveta dekriminalizovana, a u skladu sa Zakonom o javnom informisanju i medijima osoba koja pretrpi štetu zbog objavljivanja informacija ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete⁴⁴. Odredbe koje se tiču naknade štete su u skladu sa evropskim standardima.

Kao i u prethodnom periodu i u periodu od septembra 2017. do kraja avgusta 2018. godine Višem sudu u Beogradu, koji je nadležan za ove postupke, podnet je veliki broj tužbi. U posmatranom periodu broj podnetih tužbi iznosi 650, u istom periodu su rešena 552 predmeta (u 2017. godini podnete su ukupno 548 tužbe). Ukupan broj nerešenih predmeta na dan 30. avgusta 2018. godine iznosio je čak 1011.⁴⁵ Sama dekriminalizacija klevete nije dovela do boljeg položaja novinara i medija. Iako novinari zbog klevete više ne mogu krivično da odgovaraju, izmena je doprinela povećanju broja parničnih postupaka. Ovde se mora obratiti pažnja na standard dužne novinarske pažnje. Novinari moraju pre objavljivanja informacije da provere njeno poreklo, istinitost i potpunost, i da budu svesni da ukoliko ne poštuju ovaj standard mogu da trpe određene posledice.

Ono što se u poslednje vreme pokazalo kao određeni trend jeste to da je sve veći broj tužbi kojima novinari tuže druge novinare i medije. Može se reći da je to posledica porasta tabloidnog novinarstva, kao i učestalih kampanja blaćenja koje se vode protiv nekih novinara koji su kritički nastrojeni prema vlastima od strane tabloidnih prevladanih medija. Pravnica intervjuisana za potrebe navedenog istraživanja smatra da postoji trend rasta tih tužbi:

„U poslednje vreme zabeležen je, bar po mom iskustvu, trend rasta broja tužbi za naknadu nematerijalne štete zbog povrede časti i ugleda usled iznošenja neistinitih i nepotpunih informacija (čak i informacija iz privatnog života) koje podnose novinari protiv svojih kolega tj. medija za koje ćemo reći da se bave tabloidnim novinarstvom.”⁴⁶

U zakonima ne postoje odredbe koje bi mogle da utiču na rad novinara, odnosno koje bi mogle da se koriste za „uutkivanje novinara”. Međutim, pravni ekspert intervjuisan za potrebe istraživanja smatra: „da sami propisi nisu ključni za razvijanja ‘chilling’ efekta kod novinara. Za to

je zaslužno sveobuhvatno okruženje za razvoj slobode izražavanja.”⁴⁷

U nekim sudskim postupcima stiče se utisak da sudovi postupaju pod određenim političkim pritiskom. Takva situacija se desila prošle godine u slučaju ministra unutrašnjih poslova koji je podneo tužbu protiv nedeljnika NIN zbog teksta Glavni fantom iz Savamale. Taj slučaj je prvostepeno rešen u korist ministra nakon samo jedne rasprave, a rasprava je zakazana četiri meseca nakon podnošenja tužbe. Međutim, na kraju je Apelacioni sud preinačio presudu i odbio tužbeni zahtev⁴⁸. Moglo bi se reći da ove godine imamo sličnu situaciju - tužilac je ponovo ministar policije koji je ovoga puta tužio portal Peščanik i novinarku i sociološkinju Vesnu Pešić. Prvostepeni sud je usvojio tužbeni zahtev, međutim, tuženi su uložili žalbu i čeka se odluka drugostepenog suda. Ovakve situacije dovode do sužavanja slobode govora i kritičkog mišljenja⁴⁹.

Veliki problem predstavlja i još nedovoljno ujednačena sudska praksa. Iako se čini da u tom delu ima izvesnog napretka zato što su sudije počele da uzimaju u obzir odluke Evropskog suda za ljudska prava, ipak se čini da to nije dovoljno. Pravnica je istakla da se sudije čak ne pozivaju na presude ESLJP, iako su presude ovog suda u skladu sa našim ustavom, i deo našeg pravnog poretka.

„Inače, sudska praksa ovog suda jeste živa stvar, razvijaju se. U praksi smo imali najrazličitija postupanja - od podizanja lestvice u odnosu na standarde ESLJP, do spuštanja standarda ESLJP.”⁵⁰

Važno je napomenuti i da sud nije u obavezi da uzima u obzir odluke samoregulatornog tela. Ipak, mnogi advokati dostavljaju odluke ukoliko je Komisija za žalbe Saveta za štampu utvrdila da je povređen Kodeks novinara Srbije. Ranije je bilo slučajeva da su sudovi uzimali u obzir odluke ove komisije.

Kao i prethodne intervjuisani novinari su različitog mišljenja kada je u pitanju uticaj potencijalne tužbe na njihov rad. Neki novinari smatraju da to ima uticaja, dok drugi smatraju da to i nema neki veliki uticaj na rad novinara. Slične rezultate je pokazala anketa koja je rađena pre dve godine za potrebe prvog ciklusa ovog istraživanja, kada je 52,60% novinara reklo da tužbe utiču na njihov rad u nekoj meri (slabo, delimično, veoma i izuzetno), dok je jedna četvrtina smatrala da mogućnost podizanja

44 Zakon o javnom informisanju i medijima. Član 112.

45 Viši sud u Beogradu, Izveštaj o broju tužbi podnetih protiv novinara u vezi sa objavljivanjem informacija u medijima, u periodu od 1. 9. 2017. do 30. 8. 2018. godine, septembar 2018. Pristupljeno 8. 9. 2018.

46 Kruna Savović, advokatica, intervjuisana od strane Marije Vukasović 31. avgusta 2018.

47 Kruna Savović, advokatica, intervjuisana od strane Marije Vukasović 31. avgusta 2018.

48 „Apelacioni sud: NIN nije kriv, Stefanović da plati troškove”, Cenzolovka, 28. april 2017. Pristupljeno 25. 6. 2018. <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/apelacioni-sud-nin-nije-kriv-stefanovic-da-plati-troskove/>

49 Ilić Dejan, Pravnička pamet, Peščanik, 7. avgust 2018. Pristupljeno 25. 6. 2018. <https://pescanik.net/pravnicka-pamet/>

50 Kruna Savović, advokatica, intervjuisana od strane Marije Vukasović 31. avgusta 2018.

tužbe nije uticala na njihov rad⁵¹. Intervjuisani novinari su istakli jedan drugi problem, a to je da su u situacijama kada se dese takvi slučajevi, oni prepušteni sami sebi:

„Ja vodim nekoliko sudskih postupaka protiv jednog medija, kuća nikad nije stala iza mene niti iza bilo kog drugog koji ima takav problem. Neko može da kaže šta hoće o vama, popljuje vas, gde ću ja to da demantujem, da sačinim konferenciju za novinare i ko želi to da prenese, niko. U svom mediju tek ne mogu to da objavim i prepušteni ste sami sebi.”⁵²

A.3 Da li postoji dovoljna pravna zaštita političkog pluralizma u medijima pre i tokom izborne kampanje?

Politički pluralizam u medijima je zagaranтован zakoni- ma i u tom pogledu nije bilo zakonskih izmena. Javni medijski servisi su obavezni da poštuju i podstiču pluralizam političkih, verskih i drugih ideja i da omogućavaju da javnost bude upoznata sa tim idejama, ne služeći interesima pojedinih političkih stranaka i drugim akterima⁵³. Takođe, propisana je i obaveza javnog servisa u vreme predizborne kampanje da jednako predstavlja političke stranke, koalicije i kandidate za republičke, pokrajinske ili lokalne izbore⁵⁴. Zakonom o elektronskim medijima propisuje se da su svi pružaoci medijskih usluga dužni da poštuju zabranu političkog oglašavanja van predizborne kampanje, a da u toku predizborne kampanje registrovanim političkim strankama, koalicijama i kandidatima obezbede zastupljenost bez diskriminacije⁵⁵. Takođe, Zakonom o izboru narodnih poslanika propisano je da su mediji obavezni da u toku izborne kampanje nezavisno i objektivno predstavljaju sve kandidate⁵⁶.

REM je dužan da vrši nadzor nad radom emitera u Republici Srbiji⁵⁷. Regulator je dužan da obezbedi spomenuto poštovanje zabrane političkog oglašavanja van predizborne kampanje i zastupljenost bez diskriminacije u toku predizborne kampanje registrovanim političkim strankama, koalicijama i kandidatima. S druge strane, Zakon o elektronskim medijima predviđa obavezu regulatornog tela da zaštiti medijski pluralizam i utvrđuje postojanje

narušavanja medijskog pluralizma⁵⁸. Takođe, regulator je doneo Pravilnik o obavezama pružalaca medijskih usluga tokom predizborne kampanje, a i sam regulator je zadužen za praćenje njegovog poštovanja.

Kao što je već naglašeno, zakonima je propisano da su elektronski mediji i javni medijski servisi dužni da poštuju određena pravila tokom predizborne kampanje. Pored toga, REM ima poseban Pravilnik o obavezama pružalaca medijskih usluga tokom predizborne kampanje. Nije bilo izmena zakonskih i podzakonskih akata u ovoj oblasti. Pravilnik pre svega propisuje dužnost da se obezbedi zastupljenost bez diskriminacije prilikom informisanja o predizbornim aktivnostima i zabranu prikrivenog emitovanja izbornog predstavljanja u okviru informativnog ili drugih programa u kojima se pojavljuju funkcioneri ili istaknuti predstavnici podnosilaca izborne liste ili kandidata.⁵⁹

Kao i prethodne godine, REM ni ove godine nije vršio monitoring predizborne kampanje za beogradske izbore koji su održani 4. marta 2018. godine, već je odlučivao samo po prijavama. I ove godine monitoring su vršile razne nevladine organizacije. Zakonski nigde nije propisana obaveza regulatora da vrši monitoring predizborne kampanje. Međutim, REM mora da prati rad emitera i predizbornu kampanju kao što je radio do pre dve godine i svoje izveštaje javno objavljivao. Jedan medijski stručnjak smatra da REM „mora da prati rad emitera i mora da deluje kada oni prekrše zakon, a na koji način će on da utvrdi kršenje zakona to ne mora da piše u zakonu.”⁶⁰

Pokret Podrži RTV je objavio još jednu spornu situaciju koja se tiče rada REM-a. Naime, na listi prijava koju je REM objavio na svom sajtu, a koje su podnete protiv emitera zbog izveštavanja u toku predizborne kampanje za predsedničke izbore koji su održani 2017. godine, nije se našla nijedna od više od sto prijava koje su građani podneli protiv Radio-televizije Vojvodine na inicijativu ovog pokreta.⁶¹

Većina novinara i eksperata je istakla da može vrlo lako da se utvrdi koliko je koja stranka imala minuta u predizbornoj kampanji i da je svima jasno zašto monitoring nije rađen:

51 *Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 23. i 24. Pristupljeno 25. 6. 2018. <http://safejournalists.net/wp-content/uploads/2016/12/Izve%C5%A1taj-ZB-Indikator-Slobode-Medija-2016-SRB.pdf>*

52 *Novinar/novinarka koji je želeo da ostane anonimn, intervjuisan od strane Marije Vukasović 1. avgusta 2018.*

53 *Zakon o javnim medijskim servisima. Član 7, stav 1, tačka 4.*

54 *Ibid. Član 7, stav 1, tačka 7 i 8.*

55 *Zakon o elektronskim medijima. Član 47, stav 1, tačka 5.*

56 *Zakon o izboru narodnih poslanika. Član 50.*

57 *Statut Republičke radiodifuzne agencije. Član 5, stav 1, tačka 6.*

58 *Zakon o elektronskim medijima. Član 103.*

59 *Pravilnik o obavezama pružalaca medijskih usluga tokom predizborne kampanje. Član 4, 8 i 10.*

60 *Rade Veljanovski, medijski stručnjak, intervjuisan od strane Marije Vukasović 1. juna 2018.*

61 *„Pokret ‘Podrži RTV’: Gde su naše prijave?“, Podrži RTV, 21. April 2017. Pristupljeno: 26.6.2018. <https://podrizrtv.wordpress.com/2017/04/21/pokret-podrzy-rtv-gde-su-na-se-prijave/>*

„Ranije su televizije vodile računa o minutaži stranaka, koliko im se posvećuje pažnja u predizbornoj kampanji. Naravno da svaka stranka koja je na vlasti zloupotrebljava vreme predizborne kampanje pa ima mnogo državnih aktivnosti, to je radila svaka vlast. Ali se nekad vodilo računa da se to sve svede na neku meru i da posebno ta minutaža stranačkih aktivnosti bude iole približna. Sada to više niko ne gleda, nikoga nije briga, kada bi se to stavilo na papir bilo bi porazno pa pretpostavljam da zbog toga ne rade monitoring”⁶².

Prošle godine je NUNS povodom odluke REM-a da ne vrši monitoring predizborne kampanje podneo krivičnu prijavu protiv članova Saveta REM-a zbog postojanja osnova sumnje da su izvršili krivično delo nesavesnog rada u službi jer su propuštanjem dužnosti nadzora nad radom pružalaca medijskih usluga u toku predizborne kampanje za predsedničke izbore očigledno nesavesno postupali u vršenju službe. Krivična prijava je iz Prvog osnovnog tužilaštva u Beogradu ustupljena Višem javnom tužilaštvu, Odeljenju za suzbijanje korupcije. Postupak je još u toku.

Čini se da mediji nisu napredovali u odnosu na prethodni period što se tiče predstavljanja političkih partija i kandidata kako za vreme predizborne kampanje tako i u periodu nakon predizborne kampanje. Kao i prethodnih godina, i ove godine kandidati odnosno izborne liste nisu imale fer i ravnopravan pristup medijima, a sa time su se složili svi novinari i medijski eksperti koji su intervjuisani za potrebe ovog istraživanja.

Organizacija Transparentnost Srbija je vršila monitoring lokalnih izbora u Beogradu, a monitoring se između ostalog bavio i medijskim praćenjem kampanje. Glavni nalaz monitoringa je da je funkcionerska kampanja gradskih čelnika, stranačko angažovanje predsednika Srbije, čije ime je nosila izborna lista njegove partije, i dominacija te liste u medijima, prvenstveno zahvaljujući aktivnostima Aleksandra Vučića, glavna odlika kampanje za beogradске izbore⁶³.

U dnevnicima pet posmatranih TV stanica⁶⁴ prilozi o aktivnostima predsednika Srbije i ujedno predsednika SNS-a (čije ime nosi lista okupljena oko „naprednjaka”) Aleksandra Vučića trajali su gotovo 3.000 sekundi Ukoliko se na to dodaju 2.500 sekundi o aktivnostima članova Vlade iz partija sa liste „Aleksandar Vučić”, o aktivnostima gradskih funkcionera iz SNS-a i izveštaji o listi „Aleksandar Vučić” u izbornim blokovima, ili u okviru

vesti, dobija se zbir od 10.941 sekund, što je četiri puta više od vremena koje su sve ostale liste (njih 23) dobile zajedno (2.789 sekundi, od toga socijalisti 461).⁶⁵

A.4 Da li je sloboda rada i udruživanja novinara/ki garantovana i da li se primenjuje?

U Srbiji nema licenciranja novinara. Iako je ranije bilo nekih predloga da se to uvede, u prethodnih godinu dana nije bilo takvih predloga.

Nastavlja se trend koji je aktuelan već nekoliko godina unazad, a koji predstavlja jednu vrstu pritiska na novinare i koji utiče na njihov rad odnosno sužava im mogućnost da obavljaju svoj posao: i ove godine brojni su slučajevi da se nekim novinarima zabranjivalo da prisustvuju određenim događajima odnosno da se neki mediji i novinari uopšte ne pozivaju na događaje koji su od javnog značaja. U posmatranom periodu bilo je primera da je određenim novinarima zabranjivano da prisustvuju radu nekih državnih organa, a ti slučajevi se uglavnom odnose na lokalne organe i funkcionere. Bilo je i slučajeva da se od novinara zahteva da napuste određene javne događaje i skupove, kao što je to bilo u vranjskom naselju Raška kada su novinar i snimatelj portala Info Vranjske na poziv građana izašli na teren i radili svoj posao, a na njih je narsnuo vozač iz JKP „Vodovod” i zabranio im da fotografiraju⁶⁶. U NUNS-ovoj bazi podataka zabeleženo je ukupno 13 takvih slučajeva. Takođe, u posmatranom periodu zabeleženi su slučajevi da su visoki funkcioneri odbijali da odgovaraju na pitanja novinara iz određenih medija koji su kritički orijentisani i nezavisni, što predstavlja jedan oblik narušavanja slobode informisanja imajući u vidu da nosioci javnih funkcija moraju da se prema novinarima ophode odgovorno i bez diskriminacije.

U Srbiji postoje dva velika profesionalna udruženja novinara a to su Nezavisno udruženje novinara Srbije i Udruženje novinara Srbije, dok je od drugih, pre svega regionalnih udruženja, najaktivnije Nezavisno društvo novinara Vojvodine. Kao i prethodnih godina dosta članova ovih udruženja je neaktivno. Novinarska udruženja su konstatno izložena pritiscima koji su, uglavnom, usmereni prema udruženjima koja su kritički orijentisana prema predstavnicima vlasti u situacijama kada dolazi do kršenja medijskih sloboda. Prema mišljenju jednog intervjuisanog novinara to je prirodan proces:

62 Novinar/novinarica koji je želeo da ostane anonimn, intervjuisan od strane Marije Vukasović 1. avgusta 2018.

63 Transparentnost Srbija, Monitoring lokalnih izbora u Beogradu 2018 – finansiranje, postupanje državnih organa, funkcionerska kampanja i njeno medijsko praćenje, Beograd, 2018, str. 4. Pristupljeno 26. 6. 2018. http://transparentnost.org.rs/images/dokumenti_uz_vesti/Izvestaj-o-izbornoj-kampanji-2018-Beograd.pdf

64 Što se tiče elektronskih medija, posmatrane su centralne informativne emisije pet TV stanica (RTS, N1, Prva, Studio B i Pink) u dva dana kampanje i jednom danu izborne tišine (20. i 28. februara i 2. marta).

65 Transparentnost Srbija, Monitoring lokalnih izbora u Beogradu 2018 – finansiranje, postupanje državnih organa, funkcionerska kampanja i njeno medijsko praćenje, Beograd, 2018, str. 27. Pristupljeno 26. 6. 2018.

66 „Nov napad na Info Vranjske”, Vranjske, 23. jul 2018. Pristupljeno 26. 6. 2018. <https://www.infovranjske.rs/info/nov-napad-na-info-vranjske>

„Ne možete imati udruženja koja se bore za slobodu medija a da nema pritisaka. Pritisaka ima, to su najčešće 'ovi iz NUNS-a i ovi iz opozicije', guranje u političku brazdu, stalni pokušaji da se od udruženja naprave politički protivnici i da oni to sve rade zato što su politički protivnici a ne zato što barataju činjenicama.”⁶⁷

Jedan od primera pritisaka na udruženja je slučaj zastrašivanja koji se dogodio u februaru 2018. godine kada za vreme predizborne kampanje plakatima oblepljen ulaz u zgradu Doma novinara u kojem se nalaze sedišta UNS-a i NUNS-a. Na tim plakatima NUNS je predstavljen kao „Nesrećno udruženje neprijatelja Srbije”. U kratkom roku taj incident se ponovio još dva puta⁶⁸.

Nije bilo većih promena kada su u pitanju sindikati, i dalje problem predstavlja slaba sindikalna organizovanost novinara, što je dosta intervjuisanih novinara upravo i navelo kao jedan od problema profesije. Efekti rada sindikata nisu mnogo poznati. Kako bi se zaštitili zaposleni u medijskoj industriji potrebno je usvojiti granski kolektivni ugovor. Međutim, jedan od problema koji se tiče zaključivanja kolektivnog ugovora je što ne postoji reprezentativno udruženje poslodavaca.

Anketa koja je rađena za potrebe prvog istraživanja 2016. godine pokazala je da je čak tri četvrtine novinara (74,77%) reklo da nije u članstvu nijednog sindikata, ali da se novinari osećaju slobodno da budu članovi sindikata⁶⁹. Predsednik UGS Nezavisnost je naveo neke od razloga zašto novinari nisu u većem broju članovi sindikata:

„Ima dosta onih koji su ubeđeni da nekom njihovom karijernom napredovanju, zapošljavanju, pre može da smeta nego da mu koristi sindikalni aktivizam, da je za njihov profesionalni status i karijeru bolje da ne budu članovi ni udruženja ni sindikata. Takođe, kontekst u kojem se stvari dešavaju doveo do toga da posebno sindikati a ni profesionalna udruženja nemaju neku vrstu razumevanja kod potencijalnog članstva da oni mogu nešto značajnije da im pomognu. Postoji svest da je i ta vrsta uticaja minorizovana kroz pluralizam medijskih udruženja i sindikata, pa se ne veruje da to može da bude objedinjena ponuda, a i slika o sindikalnim organizacijama nije naročito ružičasta i svesno se crni od strane vlasti.”⁷⁰

Predsednik UGS Nezavisnost smatra da postoje višestruki pritisci na sindikate:

„Jedna vrsta pritiska je ta populistička retorika i stvaranje utiska da će vlast rešiti stvar i da tu sindikati nisu naročito bitni a ni potrebni, i to vrlo uspešno rade. Druga vrsta pritiska je da svaka vrsta direktnog opozicionog anganžmana sindikalnih poverenika je nešto što je proskribovano, a treća vrsta je posledica podilaženja vlastima, odnosno činjenice da će veliki broj ljudi pristati na svašta da bi dobili ili zadržali posao. Ta vrsta apatije koja je raširena među ljudima dovela je do toga da ljudi ne očekuju da će skoro biti drugačije i to utiče na sindikate, ta vrsta pritiska na sindikate je užasno velika i to limitira sindikalnu delatnost.”⁷¹

Savet za štampu, nezavisno samoregulatorno telo, od svog nastanka pokazuje pozitivne rezultate u svom radu. Prema poslednjem izveštaju Saveta za štampu, od januara do decembra 2017. godine primljeno je 95 žalbi, što je manje nego prethodne godine, kada je Savetu upućeno 126 žalbi. Medijacija je rezultirala dogovorom u 11 slučajeva, dok su 24 žalbe odbačene iz formalnih razloga (najčešće zbog toga što se objavljeni sadržaj nije odnosio na podnosioca žalbe). Komisija je do kraja godine odlučivala o 65 žalbi (uključujući i tri žalbe iz 2016. godine), a prekršaj Kodeksa novinara Srbije utvrđen je u 53 slučajeva, od toga su se čak 32 odluke odnosile na medije koji nisu prihvatili punu nadležnost Saveta za štampu, pa su im izrečene javne opomene. Komisija je donela 5 odluka da Kodeks nije prekršen, a članovi Komisije u sedam slučajeva nisu uspeali da usaglasu odluku⁷².

Monitoring poštovanja Kodeksa u dnevnim nacionalnim novinama u periodu od 1. marta do 30. novembra 2017. godine pokazao je da je poštovanje Kodeksa na niskom nivou, te da u nepoštovanju prednjače listovi sa tabloidnom uređivačkom politikom (Srpski telegraf, Alo, Kurir, Informer), dok je kod Blica i Večernjih novosti nivo prekršaja znatno niži. U listovima Politika i Danas broj prekršaja je zanemarljiv u odnosu na ostale praćene medije. Ukupno su zabeležena 5.292 teksta u kojima su prekršene jedna ili više tačaka Kodeksa. Kao i u prethodnim monitoringima najveći broj prekršaja Kodeksa odnosi se na Poglavlje IV, pre svega na kršenje prava na pretpostavku nevinosti i PR sadržaj koji je predstavljen kao novinarski, bez jasne naznake da je reč o marketingu⁷³. Ono što je problem ovog tela jeste njegova finansijska neodrživost.

67 Dragan Janjić, glavni i odgovorni urednik Bete, intervjuisan od strane Marije Vukasović 12. juna 2018.

68 „Novinarska udruženja: Pronači i kazniti odgovorne za napad na NUNS”, NUNS, 6. februar 2018. Pristupljeno 26. 6.2018. <http://nuns.rs/info/statements/34395/novinarska-udruzenja-pronaci-i-kazniti-odgovorne-za-napad-na-nuns.html>

69 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 23. i 24. Pristupljeno 5. 7. 2017.

70 Zoran Stojiljković, predsednik UGS Nezavisnost, intervjuisan od strane Marije Vukasović 20. avgusta 2018.

71 Ibid.

72 Savet za štampu, Izveštaj o radu Saveta za štampu za 2017. godine, Rad komisije za žalbe, Beograd. Pristupljeno 26. 6. 2018. <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/izvestaji/110/2018/07/09/1856/izvestaj-o-radu-saveta-za-stampu-u-2017-godini.html>

73 Savet za štampu, Izveštaj o monitoringu poštovanja Kodeksa novinara Srbije u dnevnom štampanim medijima, Beograd, 2017. Pristupljeno 26. 6. 2018. <http://www.savetzastampu.rs/doc/monitoring-2017/izvestaj-o-monitoringu-postovanja-kodeksa-novinara-srbije-u-dnevnom-stampanim-medijima-mart-novembarr-2017.pdf>

Pritisци koji se vrše na Savet za štampu nisu direktni, već se oni sprovode na suptilnije načine i drugačijim kanalima. Intervjuisani novinar i član Komisije za žalbe Saveta za štampu je istakao da tendencija vlasti da od ovog tela napravi regulatorno telo predstavlja ozbiljan pritisak na Savet za štampu:

„Pritisak je ono što su stručnjaci koji su sedeli u prvoj radnoj grupi za izradu medijske strategije predložili a to je uvođenje regulatornog tela za štampane medije umesto samoregulatornog koji postoji. To mogu da na vedem kao najdrastičniji mogući vid pritiska jer nisu zadovoljni time i zapretili su. Oni su to upakovali kao da je to zbog ovih što krše kodeks. Zamislite vi da bilo kojoj vlasti a kamoli ovoj date mogućnost da ukida medije, izriče sankcije i zabranjuje novine, ja stvarno ne verujem da će ukinuti one koji krše kodeks nego će ukinuti one koji im nisu po volji.”⁷⁴

A.5 Koji je nivo pravne zaštite novinarskih izvora?

Zaštita novinarskog izvora regulisana je Zakonom o javnom informisanju i medijima⁷⁵ i Krivičnim zakonikom⁷⁶. Novinari nisu obavezni da otkriju izvore informacija. Ovo pravo može biti ograničeno samo u slučaju da se informacije odnose na krivično delo, odnosno učinioca krivičnog dela za koje je zakonom propisana kazna zatvora od najmanje pet godina.

Ozbiljnijih slučajeva da je novinarima traženo da otkriju svoje izvore i da zbog toga trpe sankcije nije bilo u prethodnih godinu dana. Intervjuisani novinari i eksperti su se složili da se ovaj institut generalno poštuje. Ali su, kao i prethodne godine, istakli zloupotrebe ovog instituta. Sve više medija, a pre svega tabloidnih, pozivaju se na anonimne izvore i zloupotrebljavaju ovo novinarsko pravo. U nekim slučajevima se čak iznose informacije koje ne bi smele da izlaze u javnost, kao što su na primer određene informacije koje mogu da ugroze samu istragu u krivičnim postupcima. Pored toga, u medijima se krši pretpostavka nevinosti i pravo na privatnost.

„Zloupotreba anonimnog izvora je težak prekršaj kodeksa a to je danas kod nas svakodnevna pojava i to ne jednom u jednom mediju nego je to postao šablon, da mediji odnosno novinari nekog oblate, ili kažu šta hoće ili iznesu neku svoju tezu i sve je iz anonimnih izvora. Anonimni izvori su po pravilu izuzetak i tvrdnje anonimnih izvora moraju biti potkrepljene dokazima provere-

nim iz bar još dva ili tri izvora. Mi danas imamo ono što je svakom ko se ikad bavio novinarstvom, kad otvori novine, jasno da se anonimni izvori izmišljaju i da su anonimni izvori stavljeni u svrhu ili nekog progona ili nekih optužbi a to je u stvari zloupotreba anonimnih izvora. Tu bih napravio razliku između zloupotrebe i prave upotrebe instituta zaštite novinarskog izvora.”⁷⁷

Danas se novinari susreću i sa problemom nezaštićenosti izvora u slučaju presretanja elektronske komunikacije. To predstavlja veliki problem jer se na taj način dovodi u pitanje obezbeđivanje anonimnosti izvora. Intervjuisana pravnik je istakla da je tehnika za presretanje toliko razvijena da inicijativa ne mora da potiče od države i njenih organa: „Sve to vodi ka zaključku da novinar ipak mora da preduzme neophodne mere zaštite da do presretanja komunikacije ne dođe.” Dodala je da je „neophodno uvesti dodatne zakonske garancije ovog bitnog instituta, što podrazumeva ne samo promenu Zakona o javnom informisanju i medijima nego i zakona koji uređuju tajnost komunikacije (pre svega Zakona o elektronskim komunikacijama)”⁷⁸.

Upravo je to jedan od razloga što su neki intervjuisani novinari istakli da se ne osećaju najsigurnije prilikom komunikacije sa izvorima. I ove godine mišljenja intervjuisanih novinara su bila podeljena u pogledu slobode komunikacije sa izvorima. Izvori moraju da budu sigurni da novinari mogu da im obezbede anonimnost, a ukoliko postoji sumnja u zloupotrebu onda takvog poverenja nema. Anкета urađena pre dve godine pokazala je da je 63,96% ispitanih novinara izjavilo da redovno ili veoma često ima kontakte sa svojim izvorima, dok je samo 1,80% reklo da skoro nikad ne održava komunikaciju sa izvorima, a 3,60% izjavilo je da to retko čine⁷⁹.

A.6 Koji je nivo pravne zaštite prava na pristup informacijama?

Pravni okvir o pristupu informacijama od javnog značaja nije menjan u prethodnih godinu dana. Ova oblast je regulisana Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja kojim je predviđena samostalna i nezavisna institucija Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti (u daljem tekstu Poverenik). Zakonom je predviđeno da tražilac informacije mora da podnese pisani zahtev organu od kojeg traži

⁷⁷ Petar Jeremić, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 12. juna 2018.

⁷⁸ Kruna Savović, advokatica, intervjuisana od strane Marije Vukasović 31. avgusta 2018.

⁷⁹ Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 28. Pristupljeno 26. 6. 2018.

⁷⁴ Petar Jeremić, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 12. juna 2018.

⁷⁵ Zakon o javnom informisanju i medijima. Član 52.

⁷⁶ Krivični zakonik. Čl. 38, 39, u vezi sa članom 41.

informaciju. Ako organ vlasti ne poseduje dokument koji sadrži traženu informaciju, proslediće zahtev Povereniku, koji će obavestiti podnosioca o tome u čijem se posedu, prema njegovom saznanju, dokument nalazi. Ako organ odbaci ili odbije zahtev, podnositelj može da podnese žalbu Povereniku. Protiv odluke Poverenika druga strana može da pokrene upravni spor⁸⁰.

U martu 2018. godine pojavio se Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja koji je izazvao dosta polemike u javnosti. Nacrt je dobrim delom zasnovan na dokumentu Analiza dosadašnje primene Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja s posebnim osvrtom na sledeće oblasti: privatizacija, javne nabavke, javni rashodi i donacije subjektima iz inostranstva. Analiza je rađena bez učešća samog Poverenika, a prema njegovim rečima, niko nije ni znao za njeno postojanje, već je i Poverenik za nju saznao preko jedne nevladine organizacije koja prati izvršenje Akcionog plana. Prema rečima Poverenika „analiza je pamflet u kome se na krajnje maliciozan način analiziraju aktivnosti Poverenika bez ikakvog osnova”.⁸¹

Nacrt zakona je dao određena rešenja koja bi mogla da utiču na ostvarivanje ovog prava od strane građana a i samih novinara. Poverenik smatra da ovaj nacrt nije dobar iako je već godinama jasno da postojeći zakon, koji je dobar, treba promeniti zbog toga što da su se pojavile nove stvari koje treba regulisati a kojih u vreme kada je zakon donesen nije bilo. Ono što su Poverenik i stručna javnost istakli kao najveći problem je činjenica da se novim nacrtom zakona žele izuzeti preduzeća koja posluju na tržištu u skladu sa propisima o privrednim društvima kada je država član ili akcionar takvog preduzeća.

„Predloženo je da se iz zakona izuzmu preduzeća sa državnim kapitalom. To je neverovatno. Zakon važi za sve državne subjekte u zemlji, 6 organa vlasti jeste izuzeto iz nadležnosti Poverenika (Predsednik, Skupština, Vlada, Vrhovni sud, Ustavni sud i Republički javni tužilac) ali ne od zakona. Iste obaveze imaju po zakonu kao i svaki drugi organ a jedino u slučaju ovih šest organa ne možete da se žalite Povereniku nego možete da tužite direktno sudu. A neko sad predlaže da se Srbijagas, Telekom i druga preduzeća izuzmu. Mislim da je suviše komentar.”⁸²

Problem postoji i kod primene postojećeg zakonodavstva u ovoj oblasti. Ono što Poverenik ističe kao najveći problem postojećeg celokupnog sistema, kako zakonskog okvira tako i njegove primene, jesu sankcije i od-

lučnost države da se zakoni poštuju.

„Niko normalan ne može da veruje da jedan zakon u svojoj primeni može da se odrekne sankcije. Mora postojati jasna i realna pretnja za onog ko krši zakon, on mora biti suočen sa jasnom predstavom da će ako krši zakon, ako uskraćuje legitimna prava javnosti u konkretnom slučaju, biti suočen sa sankcijom. A drugo, iza svakog zakona mora da stoji država. Mora postojati jasna predstava da ne samo da ćeš biti kažnjen ako kršiš zakon nego znači da će država naći načina da te natera da uradiš ono što si propustio da uradiš. Što se tiče kazni za kršenje zakona Poverenik nije ovlašćen, ne može da pokreće postupak, za to je nadležano Ministarstvo za državnu upravu. Ta nadležnost se primenjuje sporadično, selektivno i simbolično. Prošle godine je načinjeno nekoliko hiljada kršenja zakona a ministarstvo je pokrenulo samo 11 prekršajnih postupaka. Ako vam kažem da su novinari i građani kao oštećeni, koristeći svoje građansko pravo da pokrenu prekršajni postupak, pokrenuli preko četiri stotine postupaka a ministarstvo samo 11, onda vam je jasno o čemu se radi.”⁸³

Nije se otišlo mnogo dalje u korišćenju ovog prava i otvorenosti institucija. Što se tiče korišćenja ovog prava od strane novinara, intervjuisani novinari su se složili da se ono sve više koristi, ali i dalje ne u dovoljnoj meri. To još uvek zavisi od vrste medija pa tako mediji koji se bave istraživačkim novinarstvom više koriste ovo pravo i šalju veliki broj zahteva, dok mediji koji se bave svakodnevnim temama nemaju vremena da čekaju odgovore na te zahteve, te ih koriste u mnogo manjem obimu.

Otvorenost institucija i odgovaranje na zahteve zavisi od institucije do institucije, ali ni tu se nije mnogo napredovalo u odnosu na prethodni period. Neke institucije su otvorenije više, neke manje a veliki je broj primera da organ uopšte ne odgovori na zahtev, što se karakteriše kao takozvano „ćutanje uprave”. I dalje je veoma veliki broj žalbi koje se šalju Povereniku. U izveštaju Poverenika za 2017. godinu je naznačeno da se stanje u primeni Zakona, u pogledu postupanja i odnosa organa vlasti prema zahtevima građana, nije značajno promenilo u odnosu na prethodnu godinu⁸⁴.

U izveštaju je navedeno da je veliki broj žalbi Povereniku potvrda da se pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja i dalje u velikoj meri ostvaruje teško bez podnošenja žalbe i angažovanja Poverenika. U 2017. godini je podneseno za 5,5% više žalbi u odnosu na 2016. godinu, tj. ukupno 3.680 žalbi (u 2016. godini Poverenik je

80 Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Član 15-28.

81 Rodoljub Šabić, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, intervjuisan od strane Marije Vukosović 7. juna 2018.

82 Ibid.

83 Ibid.

84 Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti za 2017, Beograd, 2018, str. 7. Pristupljeno 27. 6. 2018. <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2017/LAT2017Godisnjizvestaj.pdf>

primio 3.474 žalbe). I dalje je prisutna zabrinjavajuća pojava tzv. „čutanja uprave“, to jest da organi vlasti u veoma velikom broju slučajeva potpuno ignorišu zahtev tražioca ili dostavljaju negativan odgovor bez argumentacije. Dokaz tome je podatak da je od ukupno 3.520 rešenih žalbi u 2017. godini, svega 514 žalbi (14,6%) podneseno protiv rešenja ili zaključka organa vlasti, a sve ostale žalbe (85,4% ili 3.006 žalbi) su podnesene zbog nepostupanja organa po zahtevu ili dobijanja negativnog neargumentovanog odgovora. Žalbe građana su u velikoj meri osnovane. Od 3.520 rešenih žalbi u 2017. godini od strane Poverenika, 86,4% ili 3.041 žalba je bila osnovana. Ovako visok procenat osnovanih žalbi građana najbolje ilustruje neadekvatan odnos organa vlasti prema ljudskim pravima⁸⁵.

I ove godine kao i prethodnih veliki problem predstavljaju javna preduzeća, što je istakao i sam Poverenik. On je rekao da je podnet veliki broj zahteva u vezi sa informacijama koje su tražene od javnih preduzeća i dodao:

„Veliki je broj kazni koje je Poverenik izricao, više miliona dinara je izrečeno, te kazne su plaćene ali rešenja po pravilu nisu izvršena a Vlada na zahtev Poverenika nije htela da obezbedi izvršenje neposrednom prinudom. Ostale su van domašaja brojne informacije koje su krajnje ozbiljno izazvale sumnju u korupciju ili nezakonito finansiranje političkih stranaka. Kazne koje je Poverenik izricao su simbolične, niske, iznose maksimalno 200.000 dinara a to se plaćalo lako, pogotovo što se plaćalo javnim novcem.”⁸⁶

Zabrinjavajuća je činjenica nepoštovanja zakona od strane Vlade Republike Srbije. Naime, u slučaju kada Poverenik ne može da sprovede svoje rešenje raspoloživim merama, on se obraća Vladi koja bi trebalo da obezbedi izvršenje rešenja neposrednom prinudom. Poverenik se Vladi obraćao u 2017. godini 43 puta, a ona nije obezbedila izvršenje ni u jednom slučaju⁸⁷.

Sve ovo govori u prilog nedovoljne transparentnosti institucija i svedoči da ni na ovom polju nije došlo do napretka. Postoji mnogo načina kako bi institucije mogle da olakšaju ovaj postupak i da rasterete instituciju Poverenika, pre svega stavljanjem podataka na internet stranice i redovnim ažuriranjem tih podataka, međutim, ovde pre svega nedostaje volja da se tako nešto uradi.

Intervjuisani novinari i eksperti su se u velikoj meri složili da sudovi, kao i drugi državni organi - Vlada, ministarstva, kao i jedinice lokalne samouprave - nisu dovoljno transparentni. Često dolazi do situacija da sama transparentnost neke institucije zavisi od taga ko je na čelu te

institucije. Sednice organa vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou i dalje su uglavnom zatvorene za javnost, a sa novinarima se u najvećoj meri komunicira saopštenjima.

Kao i prethodne godine, sa Narodnom skupštinom je situacija malo bolja zbog prenosa skupštinskih sednica. Međutim i ovde se s vremena na vreme jave izvesni problem u radu novinara, posebno „u lokalnu”. Odbornicima Skupštine opštine Valjevo, na primer, zasmetalo je kucanje novinara na tastaturi. Odbornik Srpske napredne stranke je tokom izlaganja za skupštinskom govornicom zatražio da novinari informativnih portala, koji sa svojih laptopova direktno izveštavaju sa sednica Skupštine, „prestanu sa kucanjem”⁸⁸.

Anketa sprovedena pre dve godine za potrebe ovog istraživanja potvrdila je da institucije nisu dovoljno transparentne, a da je najtransparentniji rad Skupštine. Od anketiranih novinara njih 59,4% je navelo da republička Vlada pokazuje malu (37,7%) ili nikakvu transparentnost (21,7%), dok je 37,8% novinara navelo da su sudovi malo transparentni, a 21,6% da uopšte nisu transparentni. Anketa je takođe pokazala da je 64,8% novinara navelo da Skupština pokazuje neku (7,2%), veliku (14,4%), ili potpunu (43,2%) transparentnost.⁸⁹

85 Ibid. Str. 7 i 8.

86 Rodoljub Šabić, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, intervjuisan od strane Marije Vukasović 7. juna 2018.

87 Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti za 2017, Beograd, 2018, str. 5. Pristupljeno 27. 6. 2018.

88 Savić Vujanac Slavica, „Od zabrane rada do progona”, Vamedia, 23. jul 2018. Pristupljeno 27. 6. 2018. <http://www.vamedia.info/index.php/home/grad/7058-od-zabrane-rada-do-progona>

89 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 30. Pristupljeno 27. 6. 2018.

Novinari i medijski profesionalci u Srbiji i dalje rade u teškim uslovima. Plate novinara su niske, često se neredovno isplaćuju, a radni status novinara je sve nestabilniji jer se novinari sve više angažuju kao honorarni saradnici bez stalnog ugovora o radu. Situacija je posebno teška na lokalnom nivou. U Srbiji ne postoje podaci o broju novinara tj. broju zaposlenih ili na drugi način angažovanih lica u medijima, kao ni podaci o visini plata. Mnogo novinara je istaklo kao veliki problem slabo sindikalno organizovanje i nepostojanje kolektivnog ugovora.

Privatni mediji u Srbiji uglavnom nemaju posebne akte kojima odvajaju redakciju od vlasnika medija. Jedan redak slučaj da medij ima takav akt je internet portal Južne vesti. Veliki problem i dalje predstavlja to što su redakcije, odnosno uređivačka politika pod velikim uticajem vlasnika. Slični problemi su i u javnim medijskim servisima - urednici su formalno nezavisni, ali to se ne pokazuje u praksi. Ni privatni mediji ni javni medijski servisi nemaju posebne etičke kodekse. Pritisci se vrše kako na privatne medije, kako od strane vlasnika medija, tako i od spolja, kao i na javne medijske servise a posebno na neprofitne medije koji se bave istraživačkim novinarstvom.

Kao i prethodnih godina, u Srbiji nema cenzure u njenom izvornom značenju, međutim, samocenzura je u porastu. Novinari pribegavaju autocenzuri pre svega iz straha za egzistenciju, straha od gubitka posla a to je pogotovo izraženo kod novinara u lokalnim medijima.

B.1 Da li je ekonomski položaj novinara/ki zloupotrebjen kako bi se ograničila njihova sloboda?

Kao i prethodnih godina, položaj novinara i drugih medijskih profesionalaca u Srbiji je loš, rade u veoma teškim uslovima i za male plate. Često su isplate neredovne a novinari se sve više angažuju kao honorarni saradnici. Takvo stanje već duže vreme postoji u medijima u Srbiji. Situacija je posebno teška u lokalnim medijima koji, pored svih tih problema, trpe svakodnevne pritiske i moraju da se snalaze na razne načine kako bi došli do sredstava i opstali⁹⁰.

Tačnih podataka o broju novinara koji imaju potpisan ugovor o radu nema, što je posledica i činjenice da u Srbiji ne postoji podatak o broju zaposlenih ili na drugi način angažovanih lica u medijima, kao ni podaci o visini plata. Naime, Republički zavod za statistiku poseduje podatke za oblast informisanja i komunikacije, ali tu spada veći broj oblasti i ne pokazuje se odvojeno broj zaposlenih u medijskoj industriji.

Intervjuisani novinari i medijski stručnjaci su se složili da je položaj novinara loš, i to već duži vremenski period. Kao razlog tome pre svega istaknute su niske plate, nedostatak kolektivnog ugovora, nedostatak sindikalne organizovanosti, te to što su sindikati slabi i ne mogu u dovoljnoj meri da zaštite radna prava novinara. Problem je i u tome što se novinarstvo kao profesija urušava.

„Odgovornost obavljanja novinarskog posla je velika a benefiti mali. Plate su uvredljivo male, s tim što moram da kažem da ima nazovi novinara koji imaju odlične prihode, a oni koji pokušavaju da rade profesionalno ili da istražuju i da normalno žive nemaju honorare i plate od kojih može normalno da se živi. Mnogi ljudi, nažalost, koji su se dokazali kao profesionalci prelaze na drugu stranu. Neprofesionalni rad novinara je postao normalan.”⁹¹

Stiče se utisak da su uslovi u kojima novinari rade sve lošiji. To je pokazalo i istraživanje Kontrola i sloboda medija koje upoređivalo osam različitih aspekata rada novinara danas i pre pet godina. Istraživanje je pokazalo da, u proseku, 34% anketiranih smatra da je po svim osnovama stanje danas gore, 8% misli da je stanje bolje, 23% da je isto (24% nije odgovorilo, 11% ne zna). Najlošije poređenje je kod iznosa plata gde je 45% ispitanika reklo da je sada gore, a samo 6% je reklo da je sada bolje. Takođe, kod radnih prava novinara 33% anketiranih je reklo da

je sada gore, a samo 11% da je sada bolje; 30% ispitanika smatra da su uslovi rada sada gori a 11% da su bolji nego pre pet godina⁹².

Što se tiče visine plata, o tome ne postoje precizni podaci. U više istraživanja koja su rađena prethodnih nekoliko godina utvrđeno je da su plate niske. U anketi urađenoj pre dve godine u okviru ovog istraživanja najveći procenat anketiranih novinara - 22,52% - je rekao da ima platu između 300 i 400 evra (13,51% između 200 i 300 evra, a 16,22% novinara prima između 400 i 500 evra mesečno⁹³). Drugo istraživanje je pokazalo da čak 30% anketiranih radi za 20.000 do 30.000 dinara mesečno (160 do 250 evra), 29% za 30.000 do 40.000 dinara mesečno, a 19% prima između 40.000 i 50.000 dinara⁹⁴. Prema sajtu Infoplate.rs prosečna plata novinara na dan 31. 8. 2018. godine iznosila je 40.262 dinara⁹⁵. Može se zaključiti, dakle, da sva istraživanja pokazuju da je novinarska plata ispod republičkog proseka.

Prema informacijama dobijenim od Radio-televizije Srbije prosečna plata zaposlenih u 2017. godini iznosila je 49.886 dinara, dok je prosečna plata novinara iznosila 50.982 dinara⁹⁶.

B.2 Koji je nivo uređivačke nezavisnosti vlasnika medija i organa upravljanja?

Privatni mediji u Srbiji nemaju usvojene posebne akte koji bi na neki način obezbedili nezavisnost redakcije od menadžmenta i marketinga. Što se tiče posebnih pravila o uređivačkoj nezavisnosti od vlasnika i upravnih organa u kojima je odnos između vlasnika, menadžera i redakcija jasno odvojen, isto je kao i prethodne godine - gotovo da nema medija koji imaju takva pravila. Jedan od retkih primera medija u kojem postoji dokument koji odvaja redakciju od vlasnika medija je internet portal Južne vesti.⁹⁷ Veliki problem i dalje predstavlja to što su redakcije, odnosno uređivačka politika pod velikim uticajem vlasnika.

92 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 12, 13. Pristupljeno 28. 6. 2018.

93 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 34. Pristupljeno: 28. 6. 2018.

94 Srećko Mihailović et al., „Od novinara do nadničara. Prekamni rad i život“ (Beograd: Fondacija za otvoreno društvo, Srbija i Centar za razvoj sindikalizma, 2016), str. 222, 223. Pristupljeno 28. 6. 2018.

95 Sajt Infoplate na dan 31. 8. 2018. godine <https://www.infoplate.rs/plata/novinarstvo-stamparstvo-i-mediji/novinar>

96 Radio-televizija Srbije, Dopis Radio-televizije Srbije o visini plata zaposlenih novinara u 2017. godini, jul 2018.

97 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2017, str. 23. Pristupljeno 28. 6. 2018.

90 Željko Bodrožić, novinar intervjuisan od strane Marije Vukasović 2. jula 2018.

91 Slobodan Arežina, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 22. juna 2018.

NUNS je u saradnji sa advokatskom kancelarijom 2013. godine izradio anekse ugovora o radu novinara, urednika i honorarnih saradnika koji bi bili sastavni deo Ugovora o radu između osnivača i novinara. Cilj je bio da se predloženim aneksima ugovora efikasnije zaštiti profesionalni status novinara, urede prava i obaveze novinara, urednika i vlasnika medijskih kuća. Broj medija koji su prihvatili da potpišu te anekse ugovora je ostao isti - svega 12.

Privatni mediji u Srbiji su prihvatili Kodeks novinara Srbije i nemaju svoje posebne etičke kodekse. Kodeks novinara Srbije usvojen je od strane dva udruženja - NUNS-a i UNS-a, dok je Asocijacija onlajn medija usvojila poseban dokument - Kodeks Asocijacije onlajn medija. Ovaj dokument predstavlja neku vrstu dopune Kodeksa novinara Srbije i sadrži poglavlja usko vezana za rad u onlajn redakciji.⁹⁸

Na privatne medije u Srbiji vrše se različiti pritisci, kako od strane vlasnika tako i od spolja. Cenzura je prisutna već duže vreme. Vlasnici medija ne moraju da vrše direktne pritiske već sam novinar, u zavisnosti od medija i vlasnika i njihove uređivačke politike, zna šta sme a šta ne sme da piše, te da ako pristane da radi za taj medij on pristaje na ta pravila. Najveći problem je finansijska nesigurnost i strah od gubitka posla zato što navode novinare da prihvataju takve uslove i pristaju na ta pravila. Intervjuisani novinari su istakli da je problem što danas urednici više nisu stub odbrane redakcija, već su deo menadžmenta ili isturena ruka vlasnika. Zbog toga urednici u redakcijama zastupaju interese vlasnika i direktora, a ne interese novinara i redakcije i čitalaca ili gledalaca.⁹⁹

Pored unutrašnjih pritisaka, na privatne medije se u velikoj meri vrši i pritisak spolja. Većina intervjuisanih novinara je istakla da su to pre svega finansijski pritisci, pritisci posredstvom kontrolisanja tokova budžetskih sredstava, zatim pritisci na oglašivače, a u poslednje vreme i iscrpljivanje medija kroz razne inspekcije, pre svega poreske. Karakterističan slučaj za prošlu godinu je slučaj lokalnog nedeljnika Vranjske, koji su na kraju i ugašen¹⁰⁰. Poslednji slučaj administrativnog uznemiravanja medija zabeležen je ove godine i to prema još jednom nezavisnom mediju sa juga Srbije, portalu Južne vesti. Južne vesti su već pet godina unazad izložene poreskim inspekcijama, a poslednja poseta ove inspekcije je trajala šest mese-

ci. I pored velike angažovanosti poreskih inspektora, na kraju nisu pronađene nikakve nepravilnosti. Inspektori su ipak izdali nalog i obavezali Južne vesti da plate skoro milion dinara zbog činjenice da glavni i odgovorni urednik nije zaposlen u tom mediju, a na osnovu propisa koji se ne odnosi na privatne medije. Naime, Uredba na koju se Poreska uprava poziva u odluci zasnovana je na Katalogu radnih mesta u javnim službama i drugim organizacijama u javnom sektoru koji definiše obaveze glavnog i odgovornog urednika u javnim medijima. Međutim, nijednim zakonom nije predviđena obaveza da glavni i odgovorni urednik bude u radnom odnosu u mediju. Južne vesti su pokrenule postupak pred Upravnim sudom i podnele su zahtev Poreskoj upravi za odlaganje isplate do donošenja sudske odluke, koji je odbijen u roku od jednog dana i pokrenuta je prinudna naplata od strane Ministarstva finansija¹⁰¹.

B.3 Koji je nivo uređivačke nezavisnosti novinara u javnim servisima?

Javni medijski servisi u Srbiji, Radio-televizija Srbije i Radio-televizija Vojvodine, ni u proteklih godinu dana nisu doneli svoje posebne etičke kodekse u kojima bi bili sadržani novinarski principi izveštavanja. Radio-televizija Srbije je imala takav kodeks u nacrtu¹⁰², ali nikad ga do kraja nije završila tako a ni do danas nije donešen i usvojen.

U statutima javnih medijskih servisa je propisana uređivačka nezavisnost. Sam Zakon o javnim medijskim servisima propisuje da javni medijski servisi počivaju na načelima nezavisnosti uređivačke politike i zabrane svakog oblika cenzure i nezakonitog uticaja na rad javnog medijskog servisa, redakcije i novinara¹⁰³. Međutim, ono što ovde i dalje predstavlja problem jeste to što urednici jesu formalno nezavisni, ali to se ne pokazuje u praksi.

Pritisci na javne medijske servise su česti i dolaze sa različitih strana. Često se dešava da javni zvaničnici javno kritikuju rad javnih medijskih servisa i na taj način vrše pritisak na njih. Novinar intervjuisan za potrebe ovog istraživanja smatra da su se pritisci na javne medijske servise transformirali u direktni uticaj:

98 Asocijacija onlajn medija, Kodeks Asocijacije onlajn medija, Niš, 2017. godine. Pristupljeno 28. 6. 2018. <http://www.aom.rs/download/qbEB9RBgpN8HIEBen3WO9GCoxNasIwaKaoLgXKQn64w>

99 Petar Jeremić, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 12. juna 2018.

100 Nakon što su Vranjske bile izložene poreskoj inspekciji u septembru 2017. godine, Vukašin Obradović, osnivač, direktor i glavni i odgovorni urednik tog nedeljnika, stupio je u štrajk gladu i odlučio da zbog neizdrživih političkih i finansijskih pritisaka ugasi novine. U oktobru iste godine redakcija Vranjskih dobila je izveštaj Poreske uprave u kojem se navodi da nedeljnik nije kršio zakone, nije utajilo porez i da nema osnova za podnošenje bilo kakve krivične prijave protiv tog medija.

101 „Zaustavite administrativno uznemiravanje medija“, NUNS, 15. avgust 2018. Pristupljeno 28. 6. 2018. <http://www.nuns.rs/info/news/37683/zaustavite-administrativno-uznemiravanje-medija.html>

102 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2017, str. 23. Pristupljeno 28. 6. 2018.

103 Zakon o javnim medijskim servisima, Član 4

„Ja mislim da više možda i nema pritisaka, nego da se direktno uređuje, kaže se gde šta treba da ide, to više nisu pritisci, to je komunikacija. Politizacija medija je završena, mediji su akteri političke igre.”¹⁰⁴

Drugi novinari smatraju da je situacija u javnim servisima slična kao i u ostalim medijima, da više nema potrebe da se novinarima govori šta smeju a šta ne smeju da pišu i da oni sami znaju kako smeju da se ponašaju.

„Ne zove niko direktno, neko ko o tome odlučuje, barem ne koliko ja znam. Dovoljno je da vam pretpostavljeni kaže da to ne možete da pustite u vestima i vi znate odakle vetar duva, da ne objavljujete sudska saopštenja koja nisu po volji vlasti, onda vam je jasno kako stvari stoje.”¹⁰⁵

Slučaj koji datira još od maja 2016. godine, kada je Upravni odbor Radio-televizije Vojvodine izvršio, po mišljenju stručne javnosti, nezakonite smene direktora i urednika programa, još uvek traje¹⁰⁶. Slobodan Arežina je odmah nakon toga podneo tužbu a 2017. godine je doneta pravosnažna presuda kojom je Apelacioni sud naložio RTV-u da Arežinu vrati isključivo na mesto sa kog je bio smenjen 4. maja 2016. godine. Međutim, iako je potpisano rešenje kojim je vraćen na mesto direktora programa, primopredaja dužnosti između njega i tadašnje direktorke programa nije izvršena, tako da se došlo u situaciju da RTV ima dva programska direktora. Nakon toga, u januaru 2018. godine, on ponovo biva razrešen sa mesta direktora programa, da bi u maju sud ponovo poništio nezakonito rešenje Upravnog odbora i ponovo naložio da se Arežina vrati na tu funkciju. Još uvek traje postupak po žalbi. Slobodan Arežina je istakao da to sve radi da bi pokazao jednu apsurdnu situaciju:

„Sudovi su na mojoj strani, zakoni su na mojoj strani a politika to ne dozvoljava. Time se pokazuje u kojoj meri politika utiče i na sudstvo i na medije, jer ako Apelacioni sud naloži da mene vrata na mesto programskog direktora, a to se izbegne, onda ti ljudi koji rade u Radio-televiziji Vojvodine ne rade to svojom voljom nego je to neko njima rekao. Ja hoću da pokažem dokle su spremni da idu.”¹⁰⁷

B.4 Koji je nivo uređivačke nezavisnosti novinara u neprofitnim medijima?

U Srbiji su se u poslednjih nekoliko godina posebno istakli neprofitni mediji koji, pre svega deluju, pre svega, u onlajn sferi i uglavnom su to mediji koje su osnovale organizacije civilnog društva. Ti mediji se prevashodno bave istraživačkim novinarstvom i zbog toga su česta meta pritisaka. Neprofitni mediji uglavnom nemaju svoje posebne etičke kodekse.

Kao i prethodnih godina nastavljaju se pritisci na neprofitne medije i to na različite načine. Prethodnih godina su to uglavnom bile kampanje u medijima odnosno tabloidima koji su bliski vlasti, u kojima su novinari iz kritičkih neprofitnih medija nazivani stranim plaćenicima i izdajnicima. Negativne kampanje dovode do toga da ti mediji imaju problem u obavljaju svog posla jer često ljudi ili institucije nisu otvoreni da sa njima komuniciraju. U poslednjih godinu dana bilo je čestih napada od strane visokih funkcionera i njihovih stranaka usmerenih ka novinarima neprofitnih medija, čime su na neki način „crtane mete” tim novinarima. To predstavlja ozbiljan pritisak na celu novinarsku profesiju i ugrožava osećaj bezbednosti i slobode njenih pripadnika.

Jedan od primera koji se istakao u prethodnih godinu dana jeste slučaj podnošenja četiri tužbe od strane ministra bez portfelja Nenada Popovića protiv istraživačkog portala KRIK. Ministar je u sve četiri tužbe tražio po milion dinara odštete zbog povrede časti, ugleda i dostojanstva. Tužbe su podnete zbog četiri teksta objavljena u novembru prošle godine, u kojima su navedene gotovo iste informacije zasnovane na dokumentima koji su procurili u okviru međunarodnog projekta „Rajski papiri”¹⁰⁸. Pored toga što javni funkcioneri, a pogotovo ministri, moraju da trpe veći stepen kritike i mogu da koriste zakonske mehanizme kao što su pravo na odgovor ili ispravku, ministar je podneo četiri tužbe zahtevajući iznose od po milion dinara u svakoj od njih, što dodatno iscrpljuje ovaj medij kako zbog taksi tako i zbog pisanja odgovora na tužbe. Postupci su još u toku.

¹⁰⁴ Slobodan Arežina, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 22. juna 2018.

¹⁰⁵ Novinar/novinarica koji je želeo da ostane anonimn, intervjuisan od strane Marije Vukasović 1. avgusta 2018.

¹⁰⁶ Nakon izbora 2016. godine i promene vlasti u Vojvodini, kada je umesto DS-a na vlast došla koalicija predvođena SNS-om, počele su smene i otkazi na RT Vojvodini. Prvo je Upravni odbor smenio programskog direktora Slobodana Arežinu, a potom je usledila smena još 7 urednika.

¹⁰⁷ Slobodan Arežina, novinar, intervjuisan od strane Marije Vukasović 22. juna 2018.

¹⁰⁸ Vojinović Milica, „Četiri postupka protiv KRIK-a po tužbama ministra Popovića”, KRIK, 23. april 2018. Pristupljeno 28. 6. 2018. <https://www.krik.rs/cetiri-postupka-protiv-krik-po-tuzbama-ministra-popovica/>

B.5 Koliku slobodu novinari imaju u procesu proizvodnje vesti?

U Srbiji veliki problem predstavlja autocenzura. Intervjuisani novinari i eksperti su se složili da danas nema cenzure u njenom izvornom značenju, ali da je samocenzura veoma izražena. Novinari pribegavaju autocenzuri pre svega iz straha za egzistenciju, straha od gubitka posla a pogotovo su na udaru novinari lokalnih medija. I dalje veliki problem predstavlja to što u mnogim medijima nema direktnih pritisaka da se o određenim temama ne piše, već se došlo dotle da se, u zavisnosti od medija, unapred zna u kom pravcu medij radi i o kojim temama može, a o kojim ne može da se piše.

U anketi sprovedenoj u okviru prve godine istraživanja novinarima su postavljena pitanja o različitim faktorima uticaja na njihov rad. 41,44% novinara reklo da je cenzura imala nekakav uticaj na njihov rad (izuzetno, znatno, donekle), dok je većina novinara odgovorila da cenzura uopšte ne utiče (38,74%) ili da slabo utiče (18,2%) na njihov svakodnevni rad¹⁰⁹.

Čak i kada se novinari upuste u obradu određenih tema, u nekim slučajevima ipak dolazi do intervencija urednika koje se manifestuju počev od odbijanja da se tekst objavi, pa do određenih izmena u njemu. To je pokazalo i istraživanje Kontrola i sloboda medija, u kojem je čak 32% ispitanika reklo da su se suočili sa odbijanjem da im se već gotov novinarski proizvod objavi¹¹⁰.

Intervjuisani novinari su se složili sa tim da sloboda novinara u izboru vesti i tema na kojima će raditi, kao i prethodnih godina, zavisi od medija u kojem novinar radi. Manji je broj medija u kojima postoji takva sloboda, dok se, sa druge strane, u većini medija zna o kojim temama može, a o kojim ne može da se piše. Isto istraživanje je pokazalo da je ne tako mali procenat novinara imao lično iskustvo uredničkog uticaja na njihov rad. Po tom istraživanju najčešći kontrolni uticaji uredništva obavljaju se pri planiranju novinarskog rada. 47% ispitanika ima lično iskustvo uredničkog odbijanja novinarskog predloga da se o nekoj temi izveštava (44% nema), dok 39% ispitanika ima iskustvo uredničkog nametanja obrade teme za koju nema profesionalnog opravdanja (50% nema)¹¹¹.

Učešće novinara u koordinisanju uređivačke i redakcijske prakse (prisustvovanje kolegijumima ili učestvovanje u raspoređivanju novinara), takođe u priličnoj meri zavisi od medija. Anketa urađena pre dve godine za potrebe

ovog istraživanja pokazala je da je 62% ispitanih novinara reklo da uvek ili vrlo često prisustvuje kolegijumu¹¹².

Ista anketa je pokazala da novinari najviše uticaja osećaju od urednika - čak 76,58% novinara je odgovorilo da urednici utiču na njihov rad (izuzetno, veoma ili delimično), dok značajan uticaj imaju i menadžeri (48, 65%), a i vlasnici (42,34%)¹¹³.

Međutim, istraživanje rađeno u prethodnih godinu dana - Kontrola i sloboda medija - pokazuje da najčešći uticaji dolaze od organa vlasti i od političkih partija, zatim od uredništva, dok su najređi uticaji od oglašivača. Najsnažnije efekte na rad novinara imaju uticaji iz izvršne vlasti, 69% anketiranih novinara se suočilo bar sa jednim oblikom uticaja predstavnika organa vlasti¹¹⁴.

109 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Sažetak izveštaja - Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016, str. 39. Pristupljeno 28. 6. 2018.

110 Slavko Ćuruvija fondacija, Kontrola i sloboda medija, Beograd, 2018, str. 8. Pristupljeno 28. 6. 2018.

111 Ibid.

112 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Sažetak izveštaja - Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016. Pristupljeno 28. 6. 2018.

113 Ibid. str. 38.

114 Slavko Ćuruvija fondacija, Kontrola i sloboda medija, Beograd, 2018, str. 3. Pristupljeno 28. 6. 2018.

Regionalna platforma za zagovaranje medijskih sloboda i bezbednosti novinara je u periodu od 1. 9. 2017. do 31. 8. 2018. godine zabeležila ukupno 28 napada i pretnji upućenih novinarima i ostalim medijskim profesionalcima u Srbiji. Trend iz prethodnog perioda je nastavljen: preovlađuju verbalni napadi i pretnje, dok je broj fizičkih napada manji. Drastično raste broj zabeleženih pritisaka, koji je 2017. godini bio skoro duplo veći nego 2016. godine. U 2016. godini zabeležena su 33 slučaja pritiska, a u 2017. čak 62. U prvih osam meseci 2018. godine zabeleženo je već 48 takvih slučajeva. Pritiscima, napadima i zastrašivanju su izložena i novinarska udruženja.

Istrage zločina nad novinarima se ne sporovode brzo i efikasno. Postupci veoma dugo traju a sudski epilozi su vrlo retki. Prema informacijama kojima NUNS raspolaže, u posmatranom periodu samo je jedan slučaj rešen izricanjem određena vrsta kazne. Veliki je broj nerešenih slučajeva. Od 28 slučajeva 21 su još uvek u toku pred tužilaštvom ili policijom, a veliki je i broj slučajeva koji se „vuku” već više godina, čak i desetine, a da se postupci u vezi sa njima nalaze još u predistražnim fazama. Još uvek su nerasvetljena tri ubistva novinara, a slučajevi ubistava Radislave Dade Vujasinović i Milana Pantića su tek u predistražnoj fazi.

Iako je Sporazum o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara potpisan između novinarskih i medijskih udruženja i Ministarstva unutrašnjih poslova i Republičkog javnog tužilaštva, to u prošloj godini nije doprinelo bržem rešavanju slučajeva i većoj bezbednosti novinara. Sporazum je uistinu doprineo boljoj komunikaciji između udruženja, sa jedne strane, i tužilaštva i MUP-a, sa druge, uspostavljen sistem prijavljivanja slučajeva doprineo je lakšem prijavljivanju napada i pretnji i lakše se dolazi do informacija o slučajevima. Međutim, to još uvek nije dovoljno da bi se poboljšalo stanje bezbednosti i slobode novinara.

C.1 Statistika o bezbednosti i nekažnjivosti

Prema bazi napada na novinare koju vodi Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i bezbednosti novinara¹¹⁵ u Srbiji je zabeleženo ukupno 28 napada. Broj napada je i dalje veliki, epilozi sudskih postupaka i kažnjavanje počilaca su retki. Situacija u posmatranom periodu je slična kao i u prethodnom - preovlađuju verbalni napadi i pretnje, dok je broj fizičkih napada manji. Ono što je zabeleženo kao trend još od prethodne godine je drastičan rast pritisaka na novinare.

VRSTE SLUČAJEVA	9. 2017. – 31. 8. 2018.
Verbalne pretnje	21
Fizički napad	6
Napad na imovinu	1
Ukupno	28

Napadi koji preovlađuju u posmatranom periodu su verbalni napadi i zastrašivanje. NUNS je u tom periodu zabeležio 21 verbalni napad i pretnju po život i telo novinara, kao i članova njihovih porodica. Polovina zabeleženih pretnji, 11 od 21, upućena je putem društvenih mreža i interneta. I ove godine kao i prethodnih, u periodu predizborne kampanje za beogradske izbore održane u martu 2018. godine bio je primetan veliki broj uvreda i pretnji upućenih putem interneta novinarima i medijima koji su bili kritički orijentisani. Ono što je poražavajuće je da, prema informacijama kojima raspolaže NUNS, od 21 zabeleženog verbalnog napada, samo u jednom slučaju izrečena neka vrsta kazne počiniocu, i to mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i zabrana prilaska¹¹⁶.

U januaru 2018. godine Draganu Janjiću, glavnom i odgovornom uredniku novinske agencije Beta, upućene su ozbiljne pretnje nakon što je jedna Fejsbuk stranica objavila njegovu sliku i tekst koji je u negativnom kontekstu vezan za Janjića. Draganu Janjiću stiglo je više od 300 komentara sa različitim uvredama, ali i direktne pretnje smrću – „Na Kalemegdan pa metak u čelo”, „Obesiti ga na trgu” i slično.¹¹⁷ Tužilaštvo je donelo rešenje o odbačaju krivične prijave koja se odnosi na radnje koje je preduzelo lice koje je administrator Fejsbuk stranice „Naša zemlja”. Povodom ostalih pretnji postupci su još u toku.

115 Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i bezbednosti novinara, Baza napada na novinare. Pristupljeno 1. 9. 2018. <http://safejournalists.net/rs/homepage/>

116 Slučaj pretnji Slaviši Lekiću, novinaru i predsedniku NUNS-a, u oktobru 2017. godine kada je Lekićev otac primio poziv na fiksni telefon od strane nepoznatog lica. Nakon što je to lice postavilo pitanje - „Znaš li ti šta tvoj Slaviša sve radi i piše”, usledio je niz uvreda, a onda i pretnji kako će „ubiti Slavišu i ubiti i njega”. To lice je više puta ponovilo kako će ih „zbrisati sa lica zemlje”.

117 Đurić Maja, „Draganu Janjiću niz pretnji putem društvenih mreža”, NI, 21. januar 2018. Pristupljeno 2. 7. 2018. <http://rs.n1info.com/a358385/Vesti/Vesti/Pretnje-Draganu-Janjicu.html>

Nekoliko meseci pre toga, u septembru 2017. godine, subotičkom portalu Magločistač, u komentarima ispod objavljenog teksta na sajtu upućene su ozbiljne pretnje smrću da će biti „zaklani kao zečevi” i da će „čizmama gaziti” po njihovim „krajnicima”. Povod za pretnje je tekst „Svi smo mi radnici Goše, a vladari Labani”, objavljen 4. septembra, a čija je tema pretnja smrću koju je gradonačelnik Subotice Bogdan Laban uputio svom stranačkom kolegi¹¹⁸. Ni u ovom slučaju se nije daleko otišlo, još uvek je u toku pred tužilaštvom.

Sledeću grupu napada čine fizički napadi na novinare. NUNS je u posmatranom periodu zabeležio 6 napada na novinare. Broj fizičkih napada je poslednjih godina u opadanju u odnosu na verbalne napade. Sledeću grupu čine napadi na imovinu novinara a u posmatranom periodu zabeležen je jedan takav slučaj. Novinaru Vuku Cvijiću ukradeni su iz automobila laptop i tri fascikle sa dokumentima u vezi sa istraživanjima na kojima radi. I ovaj slučaj još nije rešen i nalazi se pred tužilaštvom¹¹⁹.

Jedan od slučajeva fizičkih napada na novinare je slučaj ekipe TV Prve, novinara Danila Mašojevića i kamermana Vladeta Uroševića. Oni su u aprilu 2018. u Leskovcu, na putu na zakazani intervju sa gradonačelnikom Leskovca, napadnuti od strane nepoznatog muškarca. On je najpre počeo da viče i da preti, a nakon toga, kada su Mašojević i Urošević počeli da iznose opremu iz auta, čovek je izudarao snimatelja Uroševića i naneo mu lakše telesne povrede glave¹²⁰. U septembru 2017. godine desio se i napad na novinarku TV Pinka Gordanu Uzelac i Maru Dragović koje su napadnute tokom protesta Dveri ispred zgrade TV Pink sa kojeg su novinarku izveštavale¹²¹. Oba slučaja su još u postupku pred sudom..

Kao što je već napomenuto, u poslednje dve godine postoji drastičan porast slučajeva pritiska na novinare. NUNS vodi bazu podataka o slučajevima pritiska na novinare¹²² i u njoj je u 2016. godini evidentirano 33 slučaja pritiska na novinare i medije, dok je u 2017. godini zabeleženo dvostruko više takvih slučajeva - 62. U prvih 8 meseci 2018. godine zabeleženo je već 39 slučajeva pritiska. U pitanju su različite vrste pritiska, počev od direktnih u vidu konstantnog prozivanja i etiketiranja određenih kritičkih medija

118 „Pretnje Magločistaču: Klacemo vas ko zečeve”, Cenazolovka, 8. septembar 2018. Pristupljeno 2. 7. 2018. <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/pretnje-maglocistacu-klacemo-vas-ko-zeceve/>

119 Nezavisno udruženje novinara Srbije, Hronika napada i pritiska na novinare u 2017. Beograd, 2017, str. 11. Pristupljeno 2. 7. 2018. [http://www.bazenuns.rs/uploads/useruploads/DocumentsDbase/NUNS-Hronika-napada-i-pritiska-na-novinare-2017-\(1\)-\(3\).PDF](http://www.bazenuns.rs/uploads/useruploads/DocumentsDbase/NUNS-Hronika-napada-i-pritiska-na-novinare-2017-(1)-(3).PDF)

120 „Napadnuti novinari Prve srpske televizije”, Danas online, 17. april 2018. Pristupljeno 2. 7. 2018. <https://www.danas.rs/drustvo/napadnuti-novinari-prve-srpske-televizije/>

121 Cenazolovka, FoNet, Pink: Napad na novinarku Gordanu Uzelac i Maru Dragović, Cenazolovka, 16. septembar 2018. Pristupljeno 2. 7. 2018. <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/pink-napad-na-novinarku-gordanu-uzelac-i-maru-dragovic/>

122 Nezavisno udruženje novinara Srbije, „Baza napada i pritiska na novinare”, Pristupljeno 1. 9. 2018. <http://www.bazenuns.rs/spski/napadi-na-novinare>

iz novinara od strane visokih državnih funkcionera, preko odbijanja da se daju odgovori na pitanja određenim medijima i novinarima, nepozivanje tih medija ne neke događaje, uznemiravanja pa do administrativnih pritisaka, iscrpljivanja medija putem poreskih inspekcija koji su karakteristični za poslednjih nekoliko godina. U posmatranom periodu su se dogodila čak dva slučaja administrativnih pritisaka na medije, a u oba slučaja su u pitanju lokalni, nezavisni mediji. To su dva već pomenuta slučaja, slučaj Južnih vesti i slučaj Vranjskih koji je rezultirao gašenjem tog medija.

Sama činjenica da ima manje zabeleženih verbalnih i fizičkih napada nego u prethodnom periodu ne znači da se novinari osećaju sigurnije nego prethodnih godina i da mogu da obavljaju svoj posao bezbedno, već su načini kojima se njihova bezbednost ugrožava drugačiji i, može se reći, subtilniji, što pokazuje i veliki broj pritisaka koji se vrši na medije.

U Srbiji i dalje nisu rešena tri slučaja ubistva novinara koja su se desila u prethodne 24 godine, niti su počinioci kažnjeni. Prvi zločin dogodio se 1994. godine, kada je smrtno stradala novinarka magazina Duga Radislava Dada Vujasinović. 1999. godine ubijen je Slavko Ćuruvija, novinar, glavni urednik i vlasnik Dnevnog telegrafa, a 2001. ubijen je novinar Milan Pantić, dopisnik Večernjih novosti iz Jagodine. Za jedan slučaj je u toku sudski postupak, dok su druga dva još u predistražnoj fazi.

Na novinarska udruženja pored pritisaka vrše se i napadi i zastrašivanja. Tu je slična situacija kao i sa medijima i novinarima - meta napada su pre svega ona udruženja koja su kritički orijentisana prema vlastima. Prema NUNS-ovoj bazi zabeleženo je 9 takvih slučajeva. U posmatranom periodu nastavljeno je sa napadima i pretnjama koje se upućuju Nezavisnom društvu novinara Vojvodine i njegovom rukovodstvu, počev od razbijanja poštanskog sandučeta i skidanja i skrnavljenje table sa imenom udruženja sa zgrade, pa do ozbiljnih pretnji. Zabeležen je i slučaj zastrašivanja NUNS-a kada su u februaru 2018. godine lepljeni plakati na ulaznim vratima zgrade gde se udruženje nalazi na kojima je NUNS predstavljen kao „Nesrećno udruženje neprijatelja Srbije”. Nakon toga, slučaj se ponovio još dva puta. Policija je u sve tri situacije reagovala, ali je na kraju ipak utvrdila da nema elemenata krivičnog dela.

C.2 Da li državne institucije i politički akteri preuzimaju odgovornost za zaštitu novinara?

U Srbiji nisu razvijene posebne politike koje bi podržale zaštitu novinara. Ono što je pozitivno urađeno na polju bezbednosti novinara jeste potpisivanje pomenutog

Sporazuma o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara. Na osnovu ovog sporazuma osnovana je Stalna radna grupa koja je sačinjena od ovlašćenih predstavnika svih strana potpisnica. Cilj sporazuma je obezbeđivanje efikasnije zaštite novinara, a sve strane potpisnice su odredile lica za kontakt i koordinaciju preko kojih komuniciraju kada se desi neki napad na novinare kako bi slučaj bio prijavljen i razmenjene informacije.

Iako je potpisivanje ovakvog sporazuma bilo predviđeno Akcionim planom za poglavlje 23, Pravosuđe i osnovna prava, medijska i novinarska udruženja su se ponadala on može da doprinese boljoj situaciji kada je reč o bezbednosti novinara i saglasili su se da je neophodno uspostavljanje novog oblika saradnje. Međutim, od samog početka bilo je dosta nesuglasica u radu Stalne radne grupe i samom sprovođenju sporazuma. U prošlogodišnjem izveštaju predstavnik Republičkog javnog tužilaštva je ocenio potpisivanje ovog sporazuma kao veoma pozitivnu stvar, ističući da ima dosta nerazumevanja sa svih strana u vezi sa tim šta tužilaštvo treba i može da uradi, ali da sama implementacija, uprkos teškoćama, ide dobro¹²³.

U međuvremenu je došlo do zamrzavanja članstva u Stalnoj radnoj grupi nekih strana potpisnica, a povod za to je događaj koji se desio u maju prethodne godine kada je za vreme polaganje zakletve predsednika Republike Srbije, Aleksandra Vučića, napadnuto šest novinara. Udruženjima je, pored činjenice da nisu bila zadovoljna kako se pomenuti sporazum u celini sprovodi, rasplet ovog događaja bio dodatni razlog da zamrznju svoje članstvo u grupi. Naime, u novembru 2017. godine Prvo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu donelo je odluku da odbaci krivične prijave novinara i naložilo je MUP-u da pokrene prekršajne postupke protiv nasilnika. Tada su NUNS, NDNV i ANEM, ne ulazeći u samu odluku, zamrznili svoje članstvo u Stalnoj radnoj grupi i zahtevali hitan sastanak sa republičkim javnim tužiocem Zagorkom Dolovac. Udruženjima je bilo sporno obrazloženje tužilaštva da bi došlo do mnogo većih incidenata i „linča”, samim tim i težeg telesnog povređivanja učesnika skupa, da ovi novinari nisu bili izvedeni iz mase, i navođenjem da su se osobe koje su učestovale u tome „ponašale pristojno, da nikome nisu pretile, da su upućivale molbe da se prestane sa provokacijama”. Svoje članstvo u Stalnoj radnoj grupi zamrznili su i Asocijacija medija i Asocijacija onlajn medija iz istih razloga.

Nakon toga, Više javno tužilaštvo u Beogradu je usvojilo priговор koji je podnela jedna od oštećenih strana i vratilo Prvom osnovnom tužilaštvu na ponovno razmatranje ovaj slučaj, ali je Prvo osnovno tužilaštvo ponovo odbacilo krivičnu prijavu. U međuvremenu je održano nekoliko sastanaka Stalne radne grupe u cilju odmrzavanja statusa, međutim, do završetka izrade ovog izveštaja pet organizacija nisu bile promenile svoj stav.

¹²³ Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2017, str 29. Pristupljeno 3. 7. 2018.

Predstavnik NUNS-a u Stalnoj radnoj grupi smatra da je potpisivanje pomenutog sporazuma važan korak, ali da nema konkretnih rezultata. On je dodao da organi moraju da rade svoj posao: „Stalna radna grupa nije zamišljena da neposredno rešava slučajeve, to treba da rade nadležni organi, mi treba da smo podrška i podsticaj organima, i da insistiramo na ubrzavanju istraga.”¹²⁴ On je dodao da u praksi slučajevi često ostaju nerazjašnjeni i da ipak treba naći načina da se ostane u grupi i nastavi se sa saradnjom. Sa druge strane, neki predstavnici smatraju da od početka rada Stalne grupe postoje greške, a jedna od njih da je ovaj model nastao kao pritisak Evropske unije, a ne kao rezultat svesti o tome da je neophodno pronaći model koji će efikasno brinuti o bezbednosti novinara:

„Radna grupa radi na nivou sporazuma potpisnika i nije utemeljena u sistemu na neki praktičan način sa ozbiljnijim ovlašćenjima i odgovornostima što tema bezbednosti novinara apsolutno zahteva. Ne vidim da je moguće bilo kakav pomak ako se susrećemo i pričamo o problemima bezbednosti bez akcionog plana utemeljenog u sistemu, sa obavezivanjima svih potpisnika na način koji bi mogao da ima ozbiljne posledice po one koji ne poštuju sporazum.”¹²⁵

Republičko javno tužilaštvo je u decembru 2015. godine donelo Uputstvo o vođenju posebnih evidencija a od januara 2016. godine vodi evidenciju krivičnih dela učinjenih na štetu novinara. Istim uputstvom je predvidelo i hitno postupanje u slučajevima napada na novinare. RJT je prethodne godine izveštavalo novinarska i medijska udruženja o slučajevima iz svojih evidencija i davalo informacije o preduzetim merama i statusu slučaja, međutim, ta praksa se nije nastavila u 2018. godini. Iako je MUP u skladu sa pomenutim sporazumom obavezan da vodi evidencije i predvidi hitno postupanje, on to još nije uradio uprkos izvesnim naznakama da će to uraditi. Tužilaštvo s vremena na vreme izade sa informacijama o određenim slučajevima ali, kao ni prethodnih godina, to nije na zadovoljavajućem nivou.

Po nekim postupcima koje su institucije preduzele u poslednjih nekoliko godina može se reći da je država donekle prepoznala problem slobode i bezbednosti novinara. To se, pre svega, odnosi na spomenuti sporazum, vođenje evidencija, predviđanje hitnog postupanja i druge stvari. Problem slobode medija zauzima važno mesto u pregovorima o pristupanju Srbije u EU i, kako bi se unapredilo pravo na informisanje, posvećena mu je cela jedna oblast u akcionom planu za pregovore o poglavlju 23. Ceo proces prati a Savet za praćenje akcionog plana izdaje redovne izveštaje. NUNS je u okviru izveštaja Komentari organizacija civilnog društva izradio alternativnu analizu pet tačaka tj. aktivnosti iz Akcionog plana koje se odnose na bezbednost novinara. Analiza navodi da je Savet za praćenje ak-

cionog plana za poglavlje 23 je u svojim izveštajima naveo da su tri od pet aktivnosti uspešno realizovane, dok se dve uspešno realizuju. Analiza NUNS-s je utvrdila da je samo jedna od tih aktivnosti uspešno realizovana, jedna gotovo u potpunosti, dok su tri delimično realizovane¹²⁶. Može se zaključiti da sve navedeno nije doprinelo većoj bezbednosti novinara. Neophodno je da celo društvo, kako funkcioneri tako i sami građani shvate značaj ove profesije i ulogu novinara u društvu i da novinari rade u interesu javnosti:

„Moramo da budemo svesni da napad na novinara jeste napad na određenog pojedinca, njegov lični integritet, ali to je i napad na slobodu javnog komuniciranja, napad na slobodu kao takvu, to je napad na demokratiju, jer novinari ne rade taj posao samo radi sebe, rade zbog egzistencije ali informacije ne prikupljaju samo za sebe, već radi javnosti, oni istražuju da bi javnu sferu snabdeli informacijama, jer nema slobodnih građana ako nisu na pravi način obavешteni o događajima i pojavama.”¹²⁷

Međutim, toga državni funkcioneri nisu u dovoljnoj meri svesni. Oni veoma retko javno osuđuju napade na novinare a i kada to rade, čine to selektivno. Dešavali su se slučajevi da su i najviši državni funkcioneri osuđivali napade, čak išli i u posete žrtvama, kao što je to primer sa napadnutima novinarkama TV Pink. Na drugoj strani imamo slučaj kada državni sekretar za informisanje javno dovodi u sumnju da li su neki novinari stvarno dobijali pretnje koje su prijavljivali¹²⁸.

Kao ni prethodnih godina, u Srbiji ne postoje posebna dokumenta državnih organa koja pružaju smernice policiji i vojsci. Jedini dokument koji sadrži smernice jeste spomenuto uputstvo RJT-a za tužilaštva u smislu vođenja evidencija i hitnog postupanja u slučajevima napada na novinare. Kao što je već rečeno, sličan dokument treba da usvoji i MUP, međutim, iako su postojali nagoveštaji da će biti donesen, još uvek nije.

Samo potpisivanje gorepomenutog sporazuma doprinelo je poboljšanju saradnje između udruženja i RJT-a i MUP-a. Kao i prethodne godine, taj sporazum je doprineo boljoj komunikaciji između udruženja, sa jedne strane, i tužilaštva i MUP-a sa druge strane, uspostavljeni sistem prijavljivanja slučajeva doprineo je lakšem prijavljivanju slučajeva napada i pretnji i lakše se dolazi do informacija o takvim slučajevima. Taj odnos je poljuljan zamrzavanjem Stalne radne grupe, mada kontakt tačke i dalje funkcionišu. Međutim, ono što i dalje predstavlja veoma veliki problem, a što i jeste su-

¹²⁴ Dragan Janjić, glavni i odgovorni urednik Bete, intervjuisan od strane Marije Vukasović 12. juna 2018.

¹²⁵ Veran Matić, intervjuisan od strane Marije Vukasović avgusta 2018.

¹²⁶ Gradanske inicijative et al., *Komentari organizacija civilnog društva, Sloboda izražavanja i medijski pluralizam u izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2017. godinu*, Beograd, 2018, str. 25. i 26. Pristupljeno 3.7. 2018. <https://kazitrazi.rs/wp-content/uploads/2018/06/komentar-organizacija-civilnog-drustva-izvestaj-ek-napredak.pdf>

¹²⁷ Rade Veljanovski, medijski stručnjak, intervjuisan od strane Marije Vukasović 1. juna 2018.

¹²⁸ Martinović Iva, „Državni sekretar za informisanje: Novinari da čitaju zakone”, *Radio Slobodna Evropa*, 10. februar 2018. Pristupljeno 3. 7. 2018. <https://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-aleksandar-gajovic/29032189.html>

ština celog sporazuma, jeste veliki broj nerešenih slučajeva napada na novinare. To se odnosi i na slučajeve koji su se desili u posmatranom periodu: od 28 slučajeva samo jedan je rešen da je izrečena neka kazna, dok su 21 slučaj još u toku pred tužilaštvom i policijom. U tri slučaja je utvrđeno da nema elemenata krivičnog dela koja se gone po službenoj dužnosti, a dva su u toku pred sudom. Jedan slučaj pretnji nije ni prijavljen. I dalje je veoma veliki broj slučajeva koji su se desili pre nekoliko godina a još nisu rešeni, kao što su pokušaj ubistva Dejana Anastasijevića (2007.) i napadi na Davora Pašalića (2014.) i na Ivana Ninića (2015.).

Kada je reč o nadzoru nad elektronskim komunikacijama novinara, ne postoje dokazi da se elektronski nadzor odnosno praćenje, snimanje i tajni nadzor komunikacije zloupotrebljava. Te mere predstavljaju posebne dokazne radnje i zakonom je propisano u kojim slučajevima mogu da se preduzmu i samo uz dozvolu suda¹²⁹. Ono što i dalje predstavlja problem je što ne postoji efikasna kontrola organa koji se bave elektronskim nadzorom, što je važno za novinara koji hoće da zaštiti svoje izvore i njihovu anonimnost. U prethodnih godinu dana nije bilo slučajeva da su se novinari obratili sa ovakvim problemom. U ovom kontekstu treba istaći samo slučaj Mreže za istraživanje kriminala i korupcije (KRİK) i glavnog urednika Stevana Dojčinovića iz marta 2016. godine, kada je KRİK počeo sa istraživanjem imovine tadašnjeg premijera Aleksandra Vučića.¹³⁰ Naime, Dojčinović je podneo pritužbu na rad Bezbednosno informativne agencije (BIA) Zaštitniku građana nakon što je list Informer objavio niz podataka iz Dojčinovićevog profesionalnog i privatnog života, a za koje je saznao da su dostavljeni iz obaveštajne agencije¹³¹. BIA je u maju 2018. dobila rok od 21 dan da službi Zaštitnika građana dostavi izjašnjenje na pritužbe. To se do danas nije dogodilo, odnosno BIA se nije izjašnjavala.

C.3 Da li se krivični i građanski pravosudni sistem efektivno bavi pretnjama i aktima nasilja nad novinarima?

Jedina institucija koja je posvećena istrazi, gonjenju, zaštiti i sigurnosti novinara i pitanju nekažnjivosti jeste Komisija za razmatranje činjenica do kojih se došlo u istragama koje su vođene povodom ubistava novinara. Predstavnik NUNS-a je još na početku rada napustio tu komisiju zbog tog što NUNS smatra da posao te komisije

nije da se bavi istražnim radnjama, već da je to posao države. Svrha komisije treba da bude da pokretane pitanja odgovornosti zbog čega su ti slučajevi ostali nerazsvetljeni više od 20 godina.

Komisija je još 2016. godine napravila pomake u slučaju ubistva novinara Milana Pantića. Predsednik Komisije Veran Matić je tada naveo da je policijska istraga okončana, da su prikupljeni dokazi o motivima i osumnjičenima, te da je istraga pokazala da je Pantić ubijen upravo zbog svog novinarskog rada i istraživačkih tekstova o korupciji i kriminalu u Jagodini i tom delu Srbije¹³². Međutim, od tada do danas tužilaštvo nije preduzelo ništa po pitanju nalaza komisije, a postupak se i dalje nalazi u predistražnoj fazi.

„Činjenica da je prošlo puno vremena od ubistva i da istraga nije odrađena kako treba, zahtevaju poseban napor u samoj istrazi. Rezultati rada Radne grupe koja je radila istragu govore o potrebi dodatnog napora tužilaštva, uključivanja Tužilaštva za organizovani kriminal u ceo proces. Ne razumem razloge zbog kojih ovo tužilaštvo još uvek nije preuzelo slučaj. Radnoj grupi je jasno da iza ubistva stoji organizovana kriminalna grupa i da se dokazni proces efikasnije može napraviti ako istragu vodi Tužilaštvo za organizovani kriminal.”¹³³

U avgustu 2018. godine Vlada Srbije je donela odluku o proširenju nadležnosti Komisije na slučajeve ubistava i nestanaka novinara na Kosovu i Metohiji u periodu od 1998. do 2001. godine i ubistava novinara u sukobima u SFRJ u periodu od 1991. do 1995. godine. Prema rečima predsednika Komisije Verana Matića, odluka je doneta kako bi se kroz koordinaciju i saradnju sa sličnim institucijama iz regiona nastavila borba protiv nekažnjivosti ubistava novinara:

„Odluka o proširenju mandata Komisije vezana je za proširivanje mogućnosti da saradujemo sa našim kolegama na prostoru bivše Jugoslavije u istragama ubistava svih naših kolega sa svih prostora. Komisija nema mandat da vodi istrage na tim prostorima, već se ovim stvara mogućnost da podaci o ubistvima svih novinara i sa prostora Srbije i drugih zemalja, a koji postoje u istragama i saznanjima naših institucija budu dostupni kroz ovaj kanal.”¹³⁴

Ne postoje posebne procedure koje se bave zaštitom žena od napada u Srbiji, kao ni žena novinarki.

Država i dalje ne obezbeđuje dovoljne resurse za istrage u vezi sa pretnjama i nasiljem nad novinarima, a najveći problem predstavljaju ljudski resursi. Jedan od glavnih

129 Zakonik o krivičnom postupku. Član 161 do 173.

130 Kada je KRİK počeo s radom na istraživanju imovine Aleksandra Vučića i njegove porodice, u tabloidu Informer objavili su se podaci do kojih nije moglo drugačije da se dode nego prisluškivanjem, presretanjem elektronske komunikacije ili praćenjem. Tabloid je znao šta se priprema, iznosio je detalje iz same redakcije KRİK-a o kretanju Stevana Dojčinovića i njegovim susretima s nekim osobama.

131 Radivojević Jelena, „Zaštitnik građana: BIA ima tri nedelje da se izjasni o Dojčinovićevom slučaju”, 17. maj 2018. Pristupljeno 3. 7. 2018. <https://www.krik.rs/zastitnik-gradana-bia-ima-tri-nedelje-da-se-izjasni-o-dojcinovicvom-slucaju/>

132 „Rasvetljeno ubistvo novinara Milana Pantića”, Danas, 8. jun 2017. Pristupljeno 4. 7. 2018. http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=347954&title=Rasvetljeno+ubistvo+novinara+Milana+Panti%C4%87a

133 Veran Matić, intervjuisan od strane Marije Vukasović avgusta 2018.

134 Ibid.

pokazatelja je to što postupci veoma dugo traju, tužilaštva su opterećena, nema rezultata u istragama kako napada na novinare i pretnjama koje su im upućivane, tako ni u slučajevima ubistava novinara.

Policija zakonski ima mogućnost da preduzme mere zaštite ako oštećenom preti opasnost. U Srbiji postoje slučajevi kada je novinarima postavljena policijska zaštita, međutim, problem i dalje predstavlja to što zaštita često veoma dugo traje i što se ne radi na tome da se uzroci otklone. Takvih slučajeva je u poslednje vreme bilo više, ali jedan od najdrastičnijih je slučaj Vladimira Mitrića, novinara Večernjih novisti iz Loznice, koji je pod policijskom zaštitom već duže od 12 godina.

NUNS je od Ministarstva unutrašnjih poslova tražio da dostavi informaciju o broju novinara koji su pod policijskom zaštitom, ali Ministarstvo je odgovorilo da ne raspolaže takvim informacijama i dodalo da bi dostava dokumenta koji bi sadržao takvu informaciju dovela do spekulacija i nagađanja u javnosti koji su novinari pod policijskom zaštitom i eventualnog ometanja postupka u kojima su oni učesnici, kao i ugrožavanja njihove sigurnosti.

Istrage zločina nad novinarima se generalno ne sprovode brzo i efikasno, iako je RJT doneo uputstvo kojim predviđa hitno postupanje. Postoje slučajevi kada se neki slučaj brzo reši uz adekvatne reakcije tužilaštva i policije, međutim, čini se da su takvi slučajevi retki i da većina slučajeva napada na novinare i pretnji veoma dugo traju a neki slučajevi ne dobiju nikakav epilog. Često se dešava da prođe i više godina a da nema počinioci nisu kažnjeni.

„U nekim slučajevima imamo vrlo efikasne reakcije a u nekim, koji najčešće imaju i neki politički interes, predznak nemamo, i što je najgore u većini slučajeva nemamo efikasne reakcije. Sa jedne strane imamo neefikasan sistem, nedostatak osećaja za važnost i specifičnost i na nivou tužilaštava, policije, ali i kada je reč o odlukama suda. Uglavnom su presude na minimumu ili ispod tog nivoa zaprećene kazne umesto da budu upravo na maksimumu i iznad njega jer se uloga novinara definiše kao od posebnog značaja.”¹³⁵

Najbolji primer za to je veliki broj nerešenih slučajeva. Od 28 slučajeva u posmatranom periodu, 21 slučaj je još uvek nerešen. Sa druge strane, što je još veći problem, postoji veoma veliki broj slučajeva koji su se desili pre više godina, čak i decenija, a postupci u vezi sa njima nalaze se tek u predistražnim fazama. Pored pomenutih primera (Anastasijević, Pašalić i Ninić) tu je i slučaj tajnog snimanja Predraga Blagojevića u centru Niša: prošlo je više od godinu dana od njegovog praćenja i snimanja a

još nema napretka u tom slučaju, koji je i dalje u postupku pred tužilaštvom. Isti je slučaj sa upadom u stan novinarkе Dragane Pećo, od kojeg je prošlo godinu dana.

Istraživanje Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji je takođe pokazalo da postoje sumnje u efikasnost institucija i mehanizama kada je u pitanju bezbednost novinara. Naime, u tom istraživanju se navodi da „gotovo svi relevantni akteri (koji su učestvovali u njemu), smatraju da postoje adekvatne institucije i mehanizmi koji regulišu pitanje bezbednosti novinara, ali su izrazili ozbiljne sumnje u njihovu efikasnost i volju da ispunjavaju svoje dužnosti i nadležnosti u skladu sa zakonom”¹³⁶.

U ovom istraživanju se takođe navodi da je broj okončanih postupka pred sudom za krivično delo ugrožavanja sigurnosti u odnosu na broj prijavljenih slučajeva izrazito mali. Navodi se da je to delimično i zbog (potvrđenog) stava tužilaštva i suda o kvalifikovanoj pretnji koja je ozbiljna i objektivno ostvariva (nije izrečena u kondicionalu, posredno i sl.), a koja stvara osećaj ugroženosti kod novinara kao oštećenog. Ono što se navodi kao jedan od zaključaka je da se kod ovakvog stava tužiocima može dati „jak alibi” da automatizovano odbacuju krivične prijava čak i u situacijama kada je pretnja i objektivna i realno ostvariva i proizvela je snažan stepen ugroženosti novinara¹³⁷.

Još jedan pokazatelj nedovoljne efikasnosti organa gonjenja jesu tri nerasvetljena ubistva novinara. U ovom izveštaju već su pomenuti slučajevi ubistva Dade Vujašinović i Milana Pantića, koji se još uvek nalaze u predistražnoj fazi, ali i slučaj suđenja za ubistvo Slavka Ćuruvije, gde se opravdano strahuje da neće biti otkriveni nalogodavci, već samo direktni izvršioци.

Što se tiče obuka u policiji, tužilaštvu, sudstvu i advokaturi u vezi sa zaštitom slobode govora i bezbednosti novinara, nije se mnogo napredovalo. Skupovi koji su u prethodnom periodu organizovani nisu doveli do napretka i nedovoljni su da bi se shvatio položaj i problemi sa kojima se novinari susreću u svom radu. Takođe, obuke su predviđene i Akcionim planom za poglavlje 23 i trebalo je da otpočnu početkom 2016. godine. Sporazumom o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara predviđene su obuke za pripadnike tužilaštva i policije sa ciljem da se obezbedi bolje razumevanje specifične problematike i efikasnije postupanje od strane nadležnih organa u slučajevima ugrožavanja bezbednosti novinara. Predviđene su i edukacije novinara u pogledu prava na krivično-pravnu zaštitu i obaveza u pogledu krivičnog postupka i obuke novinara i vlasnika medija o osnovima informacione bezbednosti informativnih internet portala. Do sprovođenja tih obuka, međutim, još uvek nije došlo.

¹³⁵ Veran Matić, intervjuisan od strane Marije Vukasović avgusta 2018.

¹³⁶ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji, Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji, Beograd, 2018, str. 100. Pristupljeno 4. 7. 2018.

¹³⁷ Ibid. str. 101.

S obzirom na to da je generalno mišljenje da medijski zakoni nisu loši, iako postoji prostor i za njihovo unapređenje, u društvu se mora stvoriti takva politička atmosfera i uslovi koji bi obezbedili da se zakoni sprovode u praksi. Realizacija sledećih preporuka može doprineti većem stepenu slobode medija u Srbiji:

- Unaprediti rad REM-a kako bi zauzeo poziciju nezavisnog „čuvara” medijskog pluralizma na tržištu elektronskih medija tako što će se:
  - obezbediti veća finansijska nezavisnost REM-a kroz smanjenje političkog uticaja i povećanjem transparentnosti prilikom utvrđivanja finansijskog plana;
  - obezbediti veća nezavisnost članova Saveta REM-a kroz promene ovlašćenih predlagača za njihov izbor, pre svega izuzimanjem političkih i državnih tela i određivanjem jasnih kriterijume za izbor;
  - nezavisni regulator postaviti u ravan gde će biti jasno da su odvojena (četvrta) grana vlasti, koju kontroliše sudska vlast;
  - precizirati uloga REM-a u predizbornoj kampanji;
  - povećati transparentnost i odgovornost REM-a prema građanima, uređivanjem i proširivanjem kanala komunikacije kako bi prosečnom građaninu bile jasne njegove aktivnosti.

- Usvojiti i implementirati zakonske i podzakonske izmene koje se tiču projektnog sufinansiranja medijskih sadržaja od javnog interesa, posebno u sledećim delovima:
  - obaveznost raspisivanja konkursa i propisivanja sankcija u slučaju neraspisivanja

- konkursa;
  - uvođenje obavezne analize potreba za medijskim sadržajem;
  - određivanje jasnih kriterijuma za izbor članova stručnih komisija i unaprediti rad komisija;
  - precizno utvrditi da organ javne vlasti nema pravo da preinačava predlog stručne komisije o raspodeli sredstava;
  - poboljšanje mehanizma kontrole primena odredaba i uspostavljanje efikasnog pravnog sredstva u ovoj oblasti;
  - evaluacija projekata koji su realizovani.
- Zakonski regulisati oblast oglašavanja državnih organa i drugih nosilaca javnih vlasti, i na taj način uspostaviti odgovornost, kontrolu raspodele sredstava i veću transparentnost. Unaprediti sistem javnih nabavki medijskih usluga.
- Obezbediti veću uređivačku nezavisnost i institucionalnu autonomiju javnih medijskih servisa, a to će se ostvariti:
  - uspostavljanjem stabilnijeg načina finansiranja javnih medijskih servisa kroz obezbeđivanje finansiranja putem taksi kao najpretežnijeg izvora finansiranja;
  - izmeniti sastav, način izbora članova programskog saveta i izmeniti njegovu ulogu i ingerencije kako bi se obezbedio efikasniji oblik kontrole javnih medijskih servisa i njegova veća nezavisnost i smanjio uticaj na programske savete medijskih servisa;
  - pojačavanjem transparentnosti javnih servisa i njihovu odgovornost prema javnosti čije bi interese trebalo da predstavljaju i osnivanjem stalnih službi za komunikaciju sa građanima.
- Ujednačiti sudsku praksu u postupcima po tužbama podnetim protiv novinara u vezi sa objavljivanjem informacija u medijima, sa praksom Evropskog suda za ljudska prava; organizovanje edukacija i radionica za sudije.
- Poboljšati pravni okvir o pristupu informacijama od javnog značaja izmenama postojećeg zakona, kroz proširivanje subjekata na koje se zakon odnosi, a ne sužavanjem kao što je predviđenom Nacrtom zakona o izmenama i dopunama Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i regulisati pitanje odgovornosti i sankcionisanja u slučaju kršenja zakona. Mora se obavezati veća transparentnost institucija; institucije određene informacije treba da učine dostupnim javnosti, pre svega objavljivanjem na svojim internet stranicama.
- Uspostaviti bolji radno-pravni statusa novinara radi poboljšanja ekonomskog i socijalnog statusa novinara. Moraju se jačati uloga i položaj sindikata, stvoriti uslovi za uspostavljanje socijalnog dijaloga i za potpisivanje granskog kolektivnog ugovora. Unapređenje efikasnosti inspekcije rada u onim slučajevima kada se krše prava novinara a ne korišćenje inspekcija radi pritiska na medije.
- Obezbediti što veću nezavisnost redakcije i novinara od vlasnika medija donošenjem posebnih pravila o uređivačkoj nezavisnosti. Uzeti u obzir mogućnost potpisivanja aneksa ugovora o radu koji definišu profesionalna prava i obaveze novinara i urednika, koji bi efikasnije zaštitio njihov profesionalni status. Neophodno je povećati i podsticati poštovanje profesionalnih standarda. Razmotriti mogućnost da svaki medij donese svoj poseban etički kodeks koji bi bio u skladu sa Kodeksom novinara Srbije.
- Neophodno je stvoriti takvu atmosferu u društvu gde građani, a pre svega javni funkcioneri, shvataju koja je uloga novinara u društvu i da su napadi i pritisci na novinare napadi na demokratiju. Takođe, neophodno je da najviši javni funkcioneri javno, neselektivno i nedvosmisleno osuđuju sve vrste nasilja nad novinarima.
- Unaprediti saradnju između institucija i predstavnika novinarskih i medijskih udruženja kroz postojeći mehanizam uspostavljen potpisivanjem Sporazuma o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara, ponovno uspostavljanje i poboljšanje rada Stalne radne grupe osnovane u okviru Sporazuma, donošenje internih akata koji bi poboljšali njen rad i omogućili punu i efikasnu primenu Sporazuma u svim njegovim tačkama.
- Nadležne institucije bi trebalo da pokreću brze i efikasne istrage u skladu sa obavezujućim uputstvom koje predviđa hitno postupanje u slučajevima napada na novinare, te na taj način pošalju poruku društvu da će počinioci i nalogodavci nasilja nad novinarima biti efikasno privedeni pravdi.
- Sprovođenje obuke za pripadnike tužilaštva i policije sa ciljem da se obezbedi bolje razumevanje specifične problematike i efikasnije postupanje od strane nadležnih organa u slučajevima ugrožavanja bezbednosti novinara. Sa druge strane, neophodno je sprovođenje edukacija novinara u pogledu prava na krivično-pravnu zaštitu i obaveza u pogledu krivičnog postupka.

Lista intervjuisanih pojedinaca

Ime i prezime	Pozicija/Organizacija	Datum intervjua
Dragana Pećo	Novinarka neprofitnog medija	31. maj 2018.
Rade Veljanovski	Profesor na Fakultetu političkih nauka	1. jun 2018.
Maja Divac	Novinar i medijski stručnjak	6. jun 2018.
Rodoljub Šabić	Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti	7. jun 2018.
(anoniman)	Novinar/ka nedeljnika	9. jun 2018.
Dragan Janjić	Urednik novinske agencije	12. jun 2018.
Petar Jeremić	Novinar	12. jun 2018.
Tanja Maksić	Medijski stručnjak	18. jun 2018.
Dalila Ljubičić	Medijski stručnjak	19. jun 2018.
Jovanka Matić	Naučna saradnica Instituta društvenih nauka	19. jun 2018.
Slobodan Arežina	Novinar javnog medijskog servisa	22. jun 2018.
Željko Bodrožić	Urednik lokalnog nedeljnika	2. jul 2018.
Milan Šarić	Novinar TV kanala	27. jul 2018.
(anoniman)	Novinar/ka	1. avgust 2018.
Kruna Savović	Advokatica	1. avgust 2018.
Veran Matić	Predsednik Komisije za istraživanje ubistva novinara	6. avgust 2018.

Reference i izvori

Knjige, studije i istraživanja

Asocijacija onlajn medija, Kodeks Asocijacije onlajn medija, Niš, 2017. Dostupno na: <http://www.aom.rs/download/qbEB9RBgpN8H1EBen3WO9GCoxNasIwa-KaoLgXKQn64w>

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

Centar za istraživačko novinarstvo Srbije, Milioni sa medijskih konkursa za Srpski Telegraf i Informer, Beograd, 2018. Dostupno na: https://www.cins.rs/srpski/research_stories/article/milioni-sa-medijskih-konkursa-za-srpski-telegraf-i-informer

(Pristupljeno 20. 6. 2018.)

Freedom house, Freedom of the Press 2018, Washington, 2018. Dostupno na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/serbia>

(Pristupljeno 15. 6. 2018.)

Human Rights Watch, World report, 2018, New York, 2018. Dostupno na: https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/201801world_report_web.pdf

(Pristupljeno 15. 6. 2018.)

Nezavisno udruženje novinara Srbije, Hronika napada i pritisaka na novinare u 2017, Beograd, 2017. Dostupno na: [http://www.bazenuns.rs/uploads/useruploads/DocumentsDbase/NUNS-Hronika-napada-i-prtisaka-na-novinare-2017-\(1\)-\(3\).PDF](http://www.bazenuns.rs/uploads/useruploads/DocumentsDbase/NUNS-Hronika-napada-i-prtisaka-na-novinare-2017-(1)-(3).PDF)

(Pristupljeno 2. 7. 2018.)

Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016. Dostupno na: <http://safejournalists.net/wp-content/uploads/2016/12/lzve%C5%A1taj-ZB-Indikatori-Slobode-Medija-2016-SRB.pdf>

(Pristupljeno 25. 6. 2018.)

Nezavisno udruženje novinara Srbije, Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2017. Dostupno na: <http://safejournalists.net/wp-content/uploads/2018/01/Indikatori-za-nivo-slobode-medija-i-bezbednosti-novinara-2017-Srbija.pdf>

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

Nezavisno udruženje novinara Srbije, Sažetak izveštaja - Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara Srbije, Beograd, 2016. Dostupno na: <http://safejournalists.net/wp-content/uploads/2016/12/Sazetak-ZB-Indikatori-Slobode-Medija-2016-SRB.pdf>

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

Novosadska novinarska škola, Ostvarivanja javnog interesa u javnim medijskim servisima u Srbiji, Novi Sad, 2016. Dostupno na: http://www.novinarska-skola.org.rs/sr/wp-content/uploads/2016/12/NNS_publikacija_final.pdf

(Pristupljeno 21. 6. 2018.)

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji, Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji, Beograd, 2018.

(Pristupljeno 4. 7. 2018.)

Reporteri bez granica, World Press Freedom Index, Pariz, 2017. Dostupno na: <https://rsf.org/en/serbia>

(Pristupljeno 15. 6. 2018.)

Savet Evrope, Nezavisnost i rad Regulatornog tela za elektronske medije u Republici Srbiji, oktobar 2017. Dostupno na: <http://rem.rs/uploads/files/PDF/REM%20Report%20Indireg.pdf>

(Pristupljeno 19. 6. 2018.)

Savet za štampu, Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, Beograd, 2016. Dostupno na: <http://birnsrbija.rs/wp-content/uploads/2016/12/Smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.pdf>

(Pristupljeno 26. 6. 2018.)

Slavko Ćuruvija fondacija, Građani i javni medijski servisi: Modeli građanskog nadzora javnog medijskog servisa, Beograd, 2018. Dostupno na: <http://www.slavkocuruvijafondacija.rs/wp-content/uploads/2018/04/Gra%C4%91ani-i-javni-medijski-servis-Modeli-gra%C4%91anskog-nadzora-javnog-medijskog-servisa.pdf>

(Pristupljeno 21. 6. 2018.)

Slavko Ćuruvija fondacija, Kontrola i sloboda medija, Beograd, 2018. Dostupno na: <http://www.slavkocuruvijafondacija.rs/wp-content/uploads/2018/02/Kontrola-i-sloboda-medija-Prezentacija-Slavko-Curuvija-fondacija.pdf>

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

Srećko Mihailović, Miroslav Ružica, Tanja Jakobi, Boris Jašović, Maja Jandrić, Gradimir Zajić, Mirjana Vasović, Zoran Stojiljković, Vojislav Mihailović i Dušan Torbica. Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život. Beograd: Fondacija za otvoreno društvo Srbija i Centar za razvoj sindikalizma, 2016.

Transparentnost Srbija, Monitoring lokalnih izbora u Beogradu 2018 – finansiranje, postupanje državnih organa, funkcionerska kampanja i njeno medijsko praćenje, Beograd, 2018. Dostupno na: http://transparentnost.org.rs/images/dokumenti_uz_vesti/lzvestaj-o-izbornoj-kampanji-2018-Beograd.pdf

(Pristupljeno 26. 6. 2018.)

Pravna dokumenta i izveštaji

Evropska komisija, Republika Srbija, Izveštaj za 2018. godinu, Brisel, 2018. Dostupno na: http://www.pregovarakagrupa27.gov.rs/?wpfb_dl=140

(Pristupljeno 15. 6. 2018.)

Krivični zakonik, Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/krivicni_zakonik.html

Lista slučajeva blokiranja internet sadržaja, Share fondacija. Poslednja izmena: 1. septembar 2018. Dostupno na: <http://monitoring.labs.rs/>

(Pristupljeno 1. 9. 2018.)

Nezavisno udruženje novinara Srbije, Baza napada i pritisaka na novinare. Dostupno na: <http://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

(Pristupljeno 1. 9. 2018.)

renik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti za 2017, Beograd, 2018. Dostupno na: <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2017/LAT2017Godisnjilzvestaj.pdf>

(Pristupljeno 27. 6. 2018.)

Pravilnik o sufinansiranju projekata za ostvarivanje iz javnog interesa u oblasti javnog informisanja. Službeni glasnik Republike Srbije br. 83/14, 58/15 i 12/16. Dostupno na: [Pravilnikom o sufinansiranju projekata za ostvarivanje iz javnog interesa u oblasti javnog informisanja](#)

Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o sufinansiranju projekata za ostvarivanje javnog interesa.

Službeni glasnik Republike Srbije br. I 10-00-312017 -04. Dostupno na: <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-medija/pravilnik-o-sufinansiranju-projekata-za-ostvarivanje-javnog-interesa--u-oblasti-javnog-informisanja--.docx>

Pravilnik o obavezama pružalaca medijskih usluga tokom predizborne kampanje. Službeni glasnik Republike Srbije br. 55/2015. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_obavezama_pruzalaca_medijskih_usluga_tokom_predizborne_kampanje.html

Radio televizija Srbije, Dopis Radio televizije Srbije o visini plata zaposlenih novinara u 2017. godini, jul 2018.

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i bezbednosti novinara, Baza napada na novinare. Dostupno na: <http://safejournalists.net/rs/homepage/>

(Pristupljeno 1. 9. 2018.)

Regulatorno telo za elektronske medije, Izveštaj o radu za 2017. godinu, Beograd, 2017. Dostupno na: <http://rem.rs/uploads/files/PDF/Izvestaj%20o%20radu%20REM%202017..pdf>

(Pristupljeno 19. 6. 2018.)

Savet za štampu, Izveštaj o monitoringu poštovanja Kodeksa novinara Srbije u dnevnim štampanim medijima, Beograd, 2017. Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/doc/monitoring-2017/izvestaj-o-monitoringu-postovanja-kodeksa-novinara-srbije-u-dnevnim-stampanim-medijima-mart-novembarr-2017.pdf>

(Pristupljeno 26. 6. 2018.)

Savet za štampu, Izveštaj o radu Saveta za štampu za 2017. godine, Rad komisije za žalbe. Dostupno na: http://www.savetzastampu.rs/cirilica/izvestaji/110/2018/07/09/1856/izvestaj-o-radu-saveta-za-stampu-u-2017_-godini.html

(Pristupljeno 26. 6. 2018.)

Sajt Infoplate na dan 31. 8. 2018. godine. Dostupno na: <https://www.infoplate.rs/plata/novinarstvo-stamparstvo-i-mediji/novinar>

Statut Republičke radiodifuzne agencije, Službeni glasnik Republike Srbije br. 102/2005. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/statut_republicke_radiodifuzne_agencije.html

Uredba o finansiranju javnih medijskih servisa iz budžeta Republike Srbije u 2018. godini, . Dostupno na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/req/viewAct/bb99ce5c-8d7c-4abf-9a22-a6dc2d088b76>

Ustav Republike Srbije. Službeni glasnik Republike Srbije br. 98/06. Dostupno na: http://paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

Viši sud u Beogradu, Izveštaj o broju tužbi podnetih protiv novinara u vezi sa objavljivanjem informacija u medijima, u periodu od 1. 9. 2016. do 31. 8. 2017. godine.

(Pristupljeno 8. 9. 2018.)

Zakon o elektronskim medijima. Službeni glasnik Republike Srbije br. 83/2014, 6/2016. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_elektronskim_medijima.html

Zakon o izboru narodnih poslanika. Službeni glasnik Republike Srbije br. 35/2000, 57/2003 – odluka USRS, 72/2003 – dr. zakon, 75/2003 – ispr. dr. zakon, 18/2004, 101/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 28/2011 – odluka US, 36/2011 i 104/2009 – dr. zakon. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html

Zakon o javnom informisanju i medijima. Službeni glasnik Republike Srbije br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 – autentično tumačenje. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html

Zakon o javnim medijskim servisima. Službeni glasnik Republike Srbije br. 83/2014, 103/2015. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnim_medijskim_servisima.html

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Službeni glasnik Republike Srbije br. 72/2009, 20/2014 – odluka US i 55/2014. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html

Zakon o obligacionim odnosima. Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Službeni list SRJ br. 31/93 i Službeni list SCG br. 1/2003 – Ustavna povelja. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_obligacionim_odnosima.html

Zakon o oglašavanju. Službeni glasnik Republike Srbije br. 6/2016. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_oglasavanju.html

Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Službeni glasnik Republike Srbije br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_slobodnom_pristupu_informacijama_od_javnog_znacaja.html

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Službeni list SRJ br. 11/2002, Službeni list SCG br. 1/2003 – Ustavna povelja, i Službeni glasnik Republike Srbije br. 72/2009 – dr. zakon i 97/2013 – odluka US. Dostupno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html

Građanske inicijative, Balkanska istraživačka mreža, Nezavisno udruženje novinara Srbije, PG mreža, Transparentnost Srbija, Edukativni centar i Asocijacija onlajn medija, Komentari organizacija civilnog društva, Sloboda izražavanja i medijski pluralizam u izveštaju Evropske Komisije o napretku Srbije za 2017. godinu, Beograd, 2018. Dostupno na: <https://kazitrasi.rs/wp-content/uploads/2018/06/komentar-organizacija-civilnog-drustva-izvestaj-ek-napredak.pdf>

(Pristupljeno 3. 7. 2018.)

Novinarski članci

„Apelacioni sud: NIN nije kriv, Stefanović da plati troškove”, Cenzolovka, 28. april 2017. Dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/apelacioni-sud-nin-nije-kriv-stefanovic-da-plati-troskove/>

(Pristupljeno 25. 6. 2018.)

„Pink: Napad na novinarke Gordanu Uzelac i Maru Dragović”, Cenzolovka, 16. septembar 2018. Dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/pink-napad-na-novinarke-gordanu-uzelac-i-maru-dragovic/>

(Pristupljeno 2. 7. 2018.)

„Pretnje Magločistaču: Klacemo vas ko zečeve”, Cenzolovka, 8. septembar 2018. Dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/pretnje-maglocistacu-klacemo-vas-ko-zeceve/>

(Pristupljeno 2. 7. 2018.)

„Napadnuti novinari Prve srpske televizije”, Danas online, 17. april 2018. Dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/napadnuti-novinari-prve-srpske-televizije/>

(Pristupljeno 2. 7. 2018.)

„Rasvetljeno ubistvo novinara Milana Pantića”, Danas, 8. jun 2017. Dostupno na: http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=347954&title=Rasvetljeno+ubistvo+novinara+Milana+Panti%C4%87a

(Pristupljeno 4. 7. 2018.)

Đurić Maja, „Draganu Janjiću niz pretnji putem društvenih mreža”, N1, 21. januar 2018. Dostupno na: <http://rs.n1info.com/a358385/Vesti/Vesti/Pretnje-Draganu-Janjicu.html>

(Pristupljeno 2. 7. 2018.)

Ilić Dejan, Pravnička pamet, Peščanik, 7. avgust 2018. Dostupno na: <https://pescanik.net/pravnicka-pamet/>

(Pristupljeno 25. 6. 2018.)

Kovačević Emina, „Zaustavljena izrada medijske strategije”, N1, 23. april 2018. Dostupno na: <http://rs.n1info.com/a382175/Vesti/Zaustavljena-izrada-medijske-strategije.html>

(Pristupljeno 15. 6. 2018.)

Martinović Iva, „Državni sekretar za informisanje: Novinari da čitaju zakone”, Radio Slobodna Evropa, 10. februar 2018. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-aleksandar-gajovic/29032189.html>

(Pristupljeno 3. 7. 2018.)

„Medijska koalicija i Asocijacija medija: Ministarstvo hitno da objavi sastave komisija za medijske projekte i biografije svih članova i kandidata”, NUNS, 29. april. 2018. Dostupno na: <http://www.nuns.rs/info/statements/35965/medijska-koalicija-i-asocijacija-medija-ministarstvo-hitno-da-objavi-sastave-komisija-za-medijske-projekte-i-biografije-svih-clanova-i-kandidata.html>

(Pristupljeno 20. 6. 2018.)

„Novinarska udruženja: Pronaći i kazniti odgovorne za napad na NUNS”, NUNS, 6. februar 2018. Dostupno na: <http://nuns.rs/info/statements/34395/novinarska-udruzenja-pronaci-i-kazniti-odgovorne-za-napad-na-nuns.html>

(Pristupljeno 26. 6.2018.)

„Udruženja se povlače iz republičkih komisija i zahtevaju formiranje novih”, NUNS, 9. maj 2018. Dostupno na: <http://www.nuns.rs/info/statements/36150/udruzenja-se-povlace-iz-republickih-komisija-i-zahtevaju-formiranje-novih.html>

(Pristupljeno 20. 6. 2018.)

„Zaustavite administrativno uznemiravanje medija”, NUNS, 15. avgust 2018. Dostupno na: <http://www.nuns.rs/info/news/37683/zaustavite-administrativno-uznemiravanje-medija.html>

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

„Pokret 'Podrži RTV': Gde su naše prijave?”, Podrži RTV, 21. April 2017. Dostupno na: <https://podzirtv.wordpress.com/2017/04/21/pokret-podri-rtv-gde-su-nase-prijave/>

(Pristupljeno: 26.6.2018.)

Radiojević Jelena, „Zaštitnik građana: BIA ima tri nedelje da se izjasni o Dojčinovićevom slučaju”, 17. maj 2018. Dostupno na: <https://www.krik.rs/zastitnik-gradana-bia-ima-tri-nedelje-da-se-izjasni-o-dojcinovicevom-slucaju/>

(Pristupljeno 3. 7. 2018.)

Radojević Vesna, „Nestao Tanjugov tvit sa slikom Vučićevog sina”, Raskrikavanje, 21. jun 2018. Dostupno na: <https://www.raskrikavanje.rs/page.php?id=190>

(Pristupljeno 1. 9. 2018.)

Savić Vujanac Slavica, „Od zabrane rada do progona”, Vamedia, 23. jul 2018. Dostupno na: <http://www.vamedia.info/index.php/home/grad/7058-od-zabrane-rada-do-progona>

(Pristupljeno 27. 6. 2018.)

Vojinović Milica, „Četiri postupka protiv KRIK-a po tužbama ministra Popovića”, KRIK, 23. april 2018. Dostupno na: <https://www.krik.rs/cetiri-postupka-protiv-krik-po-tuzbama-ministra-popovica/>

(Pristupljeno 28. 6. 2018.)

„Nov napad na Info Vranjske”, Vranjske, 23. jul 2018. Dostupno na: <https://www.infovranjske.rs/info/nov-napad-na-info-vranjske>

(Pristupljeno 26. 6. 2018.)

